

Олександр Джунь

ЧОРНІ РОКИ МИРГОРОДЩИНИ

2023

Джунь
Олександр Прокопович

ЧОРНІ РОКИ
МИРГОРОДЩИНИ

Видавництво «Миргород»
2014

ББК 63.3 (4Укр-4Пол)61
Д41

Автор, Джунь О. П., працівник Миргородського музею
пам'яті жертв голодомору

Джунь О. П.

Д 41 Чорні роки Миргородщини. Свідчення очевидців /
Олександр Джунь – Миргород:
ТОВ «Видавництво «Миргород», 2014. – 88 с.

Видання 2-ге, доповнене.

ISBN 978-966-2060-51-5

Книга розрахована на широке коло читачів. Ви дізнаєтесь про трагічну історію рідного краю, про суворі роки 1932-1933 рр., про Голодомор.

Голодомор 1932 -1933 років - масовий, навмисно організований радянською владою голод, що призвів до багатомільйонних людських втрат у сільській місцевості на території Української РСР та Кубані, більшість населення яких становили українці. Спланована конфіскація урожаю зернових та інших продуктів харчування призвела до вбивства селян голодом.

Незважаючи на те, що злочинні дії представників сталінської влади згідно з нормами тогочасного радянського кримінального законодавства кваліфікувалися як вбивство, причини цього масового злочину ніколи в СРСР не розслідувалися та ніхто з можновладців, причетних до цього злочину, не поніс покарання. Упродовж десятиліть масове знищення людей штучним голодом навмисно замовчувалося радянською владою.

Детальну інформацію про голодомор можна переглянути на сайті golodomor.pl.ua

ББК 63.3 (4Укр-4Пол)61

ISBN 978-966-2060-51-5

© О. П. Джунь, 2014
© ТОВ видавництво «Миргород», 2014

Про голодомор 1932-1933 років в Україні видано понад 10 тис. праць, чимало зроблено для усвідомлення масштабів його геноцидного характеру. Опубліковано ряд унікальних джерел, як-от донесення 1932-1933 років італійського консула в Харкові (тоді це місто було столицею України) Серджіо Граденіго до Посольства Італії у Москві. Будучи людиною здорового глузду і маючи фактичний матеріал, отриманий із перших рук, він чітко вказав на основну мету й причини голоду, визначивши зокрема, що політика уряду СРСР «має на меті за кілька місяців ліквідувати українську проблему, пожертвувавши 10 чи 15 мільйонами душ. І ця цифра не повинна здаватись перебільшеною. Гадаю, що її вже, мабуть, досягнуто і буде перевершено... теперішня катастрофа спричинить колонізацію України переважно російським населенням. Це змінить її етнографічну природу. Можливо, в дуже близькому майбутньому не доведеться більше говорити ні про Україну, ні про український народ, а отже, не буде й української проблеми, оскільки Україна фактично стане частиною Росії».

(Листи з Харкова. Голод в Україні та на Північному Кавказі в повідомленнях італійських дипломатів. 1932-1933 роки. - Харків, 2007. - С. 159,165.)

ВСТУПНЕ СЛОВО

Видання, яке пропонується читачам, спроба зробити перший крок для збереження пам'яті про безвинно убитих жорстокою більшовицькою системою на Миргородщині.

Дуже важко записувати свідчення людей, які пережили лихоліття, а ще важче називати імена винуватців голодомору, активістів - тих, хто за шматок сухаря зрікався своїх рідних. Писати змусило саме життя, щоб наші нащадки жили краще, ніж ми.

За сімдесят років окупаційного московсько-більшовицького режиму, за підрахунками експертів, знищено голодом і репресіями близько 20,5 мільйонів українців - це майже половина населення теперішньої України.

Щоб рухатись у майбутнє, не можна забувати минулого. Не можна забувати тих, хто помер, марячи навіть не про хліб, а бодай про шматок коржа, зліпленого з тертої соломи, бур'яну, полови і тирси. Солодкий і доступний «совдепівський» хліб був вирощений на мільйонах душ, кістки яких не мають навіть могил. На основі вивчених архівних документів, численних свідчень очевидців, котрі пережили голодомор відомо таке: із врожаю 1921 року 277 млн. пудів зернових у Росію вивезли 117 млн. пудів, що призвело в 1921-1922 роках до вимирання українців у 5-ти південних і східних губерніях України, які потерпали від посухи. Загинуло від голоду понад 3 млн. осіб, від репресій - понад 2 млн. осіб.

План штучного голоду і терору 1929-1933 років, планомірно втілював ЦК ВКП(б) на чолі з Йосипом (Давидом) Вісаріоновичем Джугашвілі (Сталіним), членами ЦК ВКП(б) В'ячеславом Михайловичем Скрябіним (Молотовим), Кагановичем Лазарем Моїсейовичем, Постишевим Павлом Петровичем, а також Косіором Станіславом Вікентійовичем - членом ЦК ВКП(б), генеральним секретарем КП(б)У, Чубарем Власом Яковичем, Хатаєвичем Менделем Марковичем. Саме

вони розпочали насильницьку колективізацію сільського господарства і депортацію українських селянських родин, незаконну конфіскацію їхнього майна, репресій та фізичне знищення українців. Загибло від голоду понад 6,5 млн., від репресій понад 3 млн. українців. Відбулася фізична, психологічна, морально-етична руйнація українського етносу.

Був голод і в інших частинах СРСР, теж місцями штучний, проте це не йде ні в яке порівняння з голодомором в Україні.

За роки 3-го голодомору 1946-1947 років від голоду загинуло більше ніж 1 млн. українців, репресовано понад 4 млн. осіб.

В ім'я мільйонів безвинно замордованих, ми, нащадки славного козацтва, маємо донести світові криваву історію, змусити світ пам'ятати правду, якою б гіркою вона не була.

Хто забуває своє минуле – приречений його повторити.

Злочини проти людства не мають терміну давності.

Я СВДЧУ ВАМ...

*«Кигичуть чайки, плачуть – їх я чую,
Не птиці – душі. Боже мій, чий?..
Я свідчу вам і зболено кричу я,
Моя рідня, о людоньки мої!»*

Антон Шевченко

Моя доля, як і доля тисячів наших дідів, батьків, старших братів, сестер і ровесників схожа з долею України, що пережила страхіття і злочини більшовицько-сталінського режиму. Так вже склалось, що трагедія голодомору не оминула моєї родини. Але не тільки через це я почав досліджувати цю тему. Адже голодомор приніс горе тисячам українських родин. І у кожній із них - своя історія. На мою думку, саме ці історії і є тим невмирущим джерелом, яке зберегло і пронесло крізь роки спогади тих, хто вижив у ті страшні часи.

Мій батько - Джунь Прокіп Петрович, 1907 р.н., козацький нащадок, ветеран Білофінської і Другої світової війни. Повернувшись із фронту, він одружився із удовою свого побратима Оксаною Семенівною Ксьонз (Щербань), 1912 р.н., на той час матір'ю трьох дітей: Ніни, Миколи і Григорія. Не знаю, чи була домовленість між моїм батьком (до речі хрещеним батьком Миколи і Григорія) і його побратимом Ксьонзом Дмитром Антоновичем на випадок загибелі останнього стати батьком його дітям.

Потому, восени 1946 року, щойно добудували нову хату і, перемістивши з батьківського двору до Ксьонзів повітку, Прокіп Петрович став приймаком і батьком для цих трьох дітей.

Я народився 1947 року, тобто під час третього голодомору. Старша сестра Устименко (Ксьонз) Ніна Дмитрівна, 1937 р.н., досі дивується, як я вижив у той нелегкий час. Адже чи не єдиним моїм порятунком була сама сестра Ніна і її «кукла» - прожований хліб або сухар, замотаний в марлю і прив'язаний до великого гудзика, щоб я раптом не проковтнув поживу. Мама від недоїдання взимку 1948 року занедужала, тому й не годувала мене. Окрім цього, я захворів на запалення легенів і сестра,

пропускаючи заняття в школі, виходила мене. Тож завдячую Ніні своїм життям.

Уперше я довідався про голодний мор 1932-1933 років від свого батька. Сталось так, що дирекція школи №4, 3-й клас якої я відвідував 1956 року (чотири перші класи я закінчив у будинку по вулиці Єрківській, 31), вирішила зробити з нас «ворошилівських стрільців», а для цього силами старшокласників викопали тир для стрільби з малокаліберної гвинтівки. Ще під час копання на крутому схилі до річки Хорол знаходили поодинокі маленькі кістки і черепи, які тут же на місці і закопували. 1956 року, граючи у поширену для

Фото 1953 р.

Зліва направо: Григорій, Микола, Ніна.

Сидять: Ксьонз Оксана Семенівна,

Джунь Прокіп Петрович.

На колінах сидить В'ячеслав, стоїть Олександр.

Людмила народиться через рік, у 1954-му році.

післявоєнної дівчорі «війну» на території, як виявилось пізніше, «табору для дітей куркулів» по вулиці Єрківській 31, ми випадково обвалили частину стіни вищезгаданого тиру. Те, що побачили, приголомшило: на глибині до 60 см лежали численні маленькі кісточки і черепи. Ми злякались і порозбігались по домівках. Батько, прийшовши з роботи, поцікавився, чому не вчу уроки? Тут вже я дав волю сльозам і розповів, що бачив. Пізнього вечора ми взяли лопати і пішли на місце поховання. Хоча ніч видалась темна, але те що

побачив мій батько, приголомшило і його - людину, яка пережила 4 війни і 3 голодомори, бачила тисячі смертей і каліцтв. Плачучи від страху, я копав приямок, а батько вибирав на ряднину рештки дітей. Перепоховали ми їх неподалік на пагорбі. Поруч із цим місцем у 1993 році з ініціативи колишніх в'язнів – дітей «куркулів» Кійко Тетяни Іванівни 1925 р.н. та Батієнко Віри Володимирівни 1926 р.н., і вчительки Марченко Ольги Василівни 1942 р.н., було встановлено гранітний знак. Тато дещо розповідав про притулок, але найбільше мені запам'яталась фраза: «можливо я їх бачив живими»... Він мав на увазі дітей табору смерті. Прийшовши вранці до школи, я не знайшов жодної кісточки на поверхні.

Пізніше, мої друзі неодноразово цікавились, куди ж поділись кісточки? Але я мовчав, тому що пообіцяв батькові не розголошувати нашу таємницю ні рідним, ні чужим.

Аж у 1969 році батько поділився спогадами, як вони з братом Олексієм та побратимами Рибалкою Яковом Васильовичем і Ксьонзом Дмитром Антоновичем возили дрова до притулку восени 1932 та взимку 1933 років.

Моя бабуся Джунь Пріська Савівна передчасно померла 1947 року. Надзвичайно важко було їй пережити три голодомори і трагічну долю рідних. 1937 року НКВСники, начебто за непокору, забили до півсмерті її чоловіка, мого дідуся, Джуня Петра Івановича. Після того він довго і тяжко хворів. Помер влітку 1942 року.

1945 року репресували мого дядька, старшого лейтенанта Радянської Армії Джуня Олексія Петровича, 1903 р.н. Військовий трибунал виніс вирок 10 років позбавлення волі.

Улітку 1951 року народився наш молодший брат - В'ячеслав.

Нашій сім'ї стало краще жити лише у 1956 році, коли підросли старші: Ніна працювала на шкіряному заводі, Коля підробляв щоліта на підприємствах міста, ми з Гришою на канікулах пасли сусідських корів, за що одержували продукти і гроші, а також працювали на різних роботах у Личанському колгоспі «Країна Рад». Але і в ті роки ми з молодшим братом В'ячеславом годинами вистоювали в черзі біля Личанського магазину, аби купити чорний буханець за 12 копійок. Старші тоді мали інші обов'язки.

Недовгим було наше щастя: влітку 1958 року від серцевого нападу померла наша мама, Оксана Семенівна, і ми знову залишились напівсиротами. В'ячеславу було 7 років, а сестрі Людмилі всього 4. Тато на той час працював листоношею у Миргородському відділенні зв'язку. Як не боліли зранені на фронті ноги, встигав щоранку до роботи збігати на ринок, купити продукти на сніданок і дати нам, школярам, по 5 копійок на булочку.

У 1959 році сестра Ніна вийшла заміж. Того ж року, мої брати Коля і Гриша поїхали навчатись до міста Миколаєва. Молодша сестра Люда ходила зі мною до школи. Три навчальні роки, з дозволу вчителів, ми сиділи за однією партою, доки вона сама не пішла до 1-го класу. Особливо я вдячний за підтримку нашої сім'ї завідувачу навчальної частини школи №4 Шаховій Єлизаветі Володимирівні.

У 1972 році не від доброго життя помер наш тато, Джунь Прокіп Петрович. Проводжали його в останню путь всі шестеро дітей.

Батьки та рідня зробили для мене найголовніше – вони першими розповіли мені правду про події 32-33-го. Саме їх спогади стали поштовхом для подальшого збору інших свідчень. Дослідження теми голодомору перетворилося на справу мого життя.

Фото-2007рік.

Стоять (зліва на право): Олександр, Микола, Григорій, В'ячеслав, сидять: Людмила, Ніна

Я вдячний усім, хто зумів зберегти пам'ять про тисячі невинно-убитих. І я вдячний тим, хто не дивлячись на титанічні старання більшовицьких гнобителів, зумів вижити, аби сьогодні розповідати нам правду... Правду, якої у величезному вирі спалюваної історії так потребує українське суспільство.

ЯК І ЧОМУ ВИНИК ГОЛОДОМОР?

«Вишановуючи пам'ять мільйонів співвітчизників, які стали жертвами Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідків...»

«Голодомор 1932-1933 років в Україні є геноцидом Українського народу».

Витяг із закону України «Про голодомор 1932-1933 років в Україні»

80 років тому на Україні гуляла смерть. Смерть мала ім'я - голод. І був він ретельно спланований та штучно підготовлений тодішньою владою. Тобто, це був не просто голод, а Голодомор. Що його спричинило? Чому люди ставали катами і жертвами, героями і байдужими свідками?

Можна назвати наступні причини, які зумовили цей Голодомор-геноцид:

- 1928 рік - розпочинається колективізація села. Український селянин, господар на своїй землі, який мав свій реманент і тяглову силу, від світання до смеркання, обливаючись солоним потом, працював на своїй ниві аби прогледувати власну родину. Тепер усе нажите він мав здати державі та ще й сам стати найманою робочою силою. Це суперечить здоровому глузду. Ніхто добровільно погодитися на таке не міг. Тому загнати його туди можна було тільки силою. Біля трьох мільйонів чоловік, кращих селян-господарів, було взагалі видворено за межі України.

- Кінець двадцятих і початок тридцятих років - велика депресія, світова економічна криза. Користуючись нагодою, що ціни були нижче середніх, партійно-державне керівництво СРСР замовило поставку із-за кордону великої кількості обладнання для індустріалізації. Розрахунок іде лісом і хлібом. Ліс постачав так званий «куркуль», який на той час уже добре освоївся на російських лісопвалах, хліб відбирали у селян. Швидкі темпи розвитку індустріалізації потребували додаткових робочих рук. І саме тут почалась масова експлуатація селян.

Багато людей не витримували такого життя. Вони залишали обжиті домівки і тікали до міста у пошуках кращої долі. Але людська лавина виявилася некерованою. Щоб її призупинити в містах у грудні 1932 року була введена паспортна система.

- Ніде на теренах величезної Російської імперії громадянська війна не пройшла так важко, як в Україні, - український народ прагнув своєї державності. Тому Сталін і вище партійно-державне керівництво побоювалися українського селянина, що був основою свідомого українства. Боялися, втратити чверть світових запасів чорнозему. А це величезні простори: у межах тодішньої УРСР це була територія 17 сучасних областей. Українцям радянська влада взагалі не вірила.

Матеріали Ніни Михайлівни Рудь та Ніни Бер'якіної

ПРИМУСОВА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ НА МИРГОРОДЩИНІ ТА ПОЛТАВЩИНІ

Полтавщина була споконвічною житницею і годувальницею величезної Російської імперії і Європи. Протягом 1906 - 1915 років Полтавська губернія щорічно давала 144.5 млн. пудів хліба, в т. ч. 44 млн. товарного зерна (відсоток товарності сільськогосподарської продукції Полтавщини був одним з найвищих в імперії). Земля сторицею віддячувала за святу хліборобську працю. Товарна продукція вироблялася насамперед у поміщицьких та великих селянських господарствах.

В офіційній радянській історіографії, починаючи з 30-х років стала нав'язливо насаджуватися теза, що нібито ще до початку суцільної колективізації одноосібні селянські господарства вже повністю вичерпали свої потенційні можливості для подальшого розвитку, внаслідок чого намітилася деградація сільськогосподарського виробництва і це, зокрема, виявилось у хлібозаготівельній кризі 1928 - 1929 років. Але, це легко

спростовують статистичні дані.

Вже на середину 20-х років посівні площі в Полтавському окрузі досягли рівня довоєнного 1913 року. Селяни округу успішно подолали велику шкоду, завдану воєнним лихоліттям 1914 - 1920 років. Повільно, але неухильно скорочувалася кількість селянських господарств, що не мали робочої худоби. Помітними були і успіхи із забезпеченням селянських господарств реманентом - плугами, сівалками, жатками.

Набагато складнішою була справа з колгоспами. До початку суцільної колективізації колективістський рух на Полтавщині вже мав десятилітню історію. Перші два колгоспи були організовані ще в 1918 році. На кінець відбудовчого періоду їх нараховувалось 456. Вони об'єднували не більше 1% селянських господарств, практично не давали товарної продукції і існували завдяки матеріальній підтримці з боку держави. На той час вони відігравали певну позитивну роль для «виживання» економічно мало спроможної сільської бідноти.

В першу чергу дотації надходили комунам. Спочатку вони утворювалися в колишніх поміщицьких маєтках, склад яких був наймитсько-бідняцьким. Окрім того, тут знаходили притулок колишні демобілізовані червоноармійці, вдови, чоловіки-одинаки, соціально найнижчий прошарок суспільства, хто в силу певних життєвих обставин не спромігся організувати власне господарство. Створювали комуни захоплені комуністичною ідеєю комсомольці. Та їхнього запалу вистачило ненадовго. На початок 1930 року комуна з агітатора за колективізацію ледве не перетворилася в агітатора проти неї. Збереглися доповідні записки комунарів, які підтверджують низьку трудову дисципліну, безгосподарність, пияцтво, крадіжки та сварки.

Внаслідок цього вже в час хлібозаготівельної кампанії 1927-1928 років сталінському керівництву довелося зіткнутися з опором селянства, що не бажало продавати зерно за низькими

цінами. У відповідь на це, починаючи з 1928 року, щодо заможної частини селянства стали застосовуватися надзвичайні заходи позаекономічного примусу, які особливого розмаху набули в 1929 році.

Хлібозаготівельна кампанія 1928-1929 років проходила на Полтавщині у досить складних умовах. Внаслідок несприятливих кліматичних умов урожай 1928 р. виявився низьким, а план продажу (за цінами в 6 разів нижчими за ринкові) був встановлений в обсязі 70 % від всього товарного зерна. За таких умов держава могла заготовити хліб тільки за допомогою примусових заходів.

У 1929 році на Полтавщині почав застосовуватися схвалений Сталіним «уральсько-сибірський» метод хлібозаготівлі. Суть його зводилася до того, що план спускався до кожного села, а потім рішенням сільських рад доводився до кожного двору. За невиконання - штраф у 5-ти кратному розмірі вартості завдання, а потім майно описували і продавали з торгів.

У розпал проведення хлібозаготівельної кампанії з Полтави було направлено 500 членів партії та 29 робітничих бригад у складі 311 чоловік. З цього часу почали широко застосовувати подвірні обшуки з метою знайти зерно. Спроби протестувати переслідувалися в кримінальному порядку. Такі справи районні суди розглядали у показовому порядку виїзними сесіями, щоб усі чули.

На повну потужність «запрацювали» і органи ДПУ. Чекістські опер групи нищпорили від хати до хати, заарештовували всіх, хто публічно промовив хоч слово проти хлібозаготівлі. Характерно, що до тих селян, чиє майно було розпродане з торгів, потрапили не тільки заможні господарники, а й середняки і навіть бідняки. План був виконаний по Полтавському округу на 100%, а по Кременчуцькому - на 118 %. Але успіху було досягнуто занадто важкою ціною. Навіть офіційні партійні документи це визнавали

майже відверто.

Грубе адміністрування щодо селянства в ході хлібозаготівлі одразу ж загострило обстановку на селі. Заможного-середняцькі верстви селянства почали скорочувати посівні площі, розпродувати знаряддя виробництва, забивати худобу, що наносило серйозних збитків економіці країни.

На селі почастишали випадки непокори владі, що супроводжувалися селянськими хвилюваннями і заворушеннями. Різко зростає кількість замахів на сільських активістів, вбивств, підпалів їхнього майна, що за юридичною термінологією тих часів іменувалися «терористичними актами».

У «Спеціальному зведенні ДПУ (Державне політичне кправління) про активні антирадянські прояви на Україні» Полтавський округ серед 16 інших округів республіки називався такими, де рівень масових антирадянських і антиколгоспних виступів був одним із найвищих. Однак до відкритих збройних повстань на Полтавщині справа не дійшла.

Суцільна примусова колективізація на Полтавщині розпочалася вже у січні 1930 року. Вона розглядалася, як ударна короткотермінова кампанія, що мала завершитися за 3 місяці. Та сталося не так. Добровільно люди відмовлялися іти до колгоспу. Таким чином на 1 березня 1930 р. було колективізовано 68.5% господарств. Окремі райони округу прозвітували про повне завершення колективізації, про що рясніли повідомлення у пресі, хоча, звичайно, все це були сфальсифіковані цифри, а нові колгоспи часто існували лише на папері.

Та на кінець першої п'ятирічки суцільна колективізація на Полтавщині в основному була завершена. В усіх районах налічувалося 1800 колгоспів, що об'єднували близько 70% селянських господарств. Створені поспіхом, шляхом штучного об'єднання земельних наділів, реманенту та худоби селян, колективні господарства залишалися економічно слабкими, без

достатньої механізації виробничих процесів. Також на Полтавщині було створено 33 машино-тракторні станції, які мали 1000 тракторів, але вони обслуговували тільки половину колгоспів, та й то лише частково, здійснюючи оранку і обмолот зернових культур.

Незважаючи на те, що до середини 1931 року в усіх колгоспах Полтавщини формально був запроваджений бригадний метод організації праці, введений трудовдень, як одиниця виміру кількості і якості трудових зусиль колгоспника, в артільях і тсозах панувала знеосібка, поширеним був розподіл прибутків «за їдцями», при якому справжній трудівник і ледар урівнювались в оплаті. Ставши не зі своєї волі колгоспником, вчорашній селянин-одноосібник в колгоспі почував себе швидше батраком, ніж господарем, а це, в свою чергу, породжувало безвідповідальність.

«Великий перелом» на селі, що супроводжувався розоренням десятків мільйонів селянських господарств, розкуркулюванням заможного та частини середнього селянства, масовий забій худоби призвів до тривалої кризи у сільськогосподарському виробництві. Оскільки Полтавщина в той час не була єдиною адміністративно-територіальною одиницею, навести узагальнюючі дані про врожайність практично неможливо. Але була вона значно нижчою, ніж у 20-і роки.

У березні-травні 31-го почався масовий вихід селян із колгоспів. Тільки неймовірними зусиллями партійно-радянського апарату його вдалося призупинити восени того ж року. Зокрема, в с. Петрівці колективізація почалася ще в 1929 році і в результаті було створено два господарства «Червоний колосок» і «Ленінський шлях». Але згодом, більша частина селян вийшла з колгоспу, забравши тягло й реманент. Колгоспи залишили практично всі середняки. Це зробило господарства майже повністю незаможницькими, тобто злидінними. Тому восени керівництво заявило про необхідність провести

повторну колективізацію. Під керівництвом чекістів вона пройшла організовано й швидко. Станом на 1 жовтня 1931 року показник колективізації виконано на 72%. З великим напруженням «викачали» 395.9 млн. пудів. В багатьох районах з'явилися перші голодуючі. Та справжньою катастрофою для селянства обернулася хлібозаготівельна кампанія 1932 року.

Слабка матеріальна зацікавленість колгоспників у наслідках своєї участі в колгоспному виробництві, серйозні недоліки в організації праці і розподілі прибутків призвели до того, що рівень трудової дисципліни у колгоспах в 1932 р. впав до найнижчого. Близько десяти відсотків колгоспників не виробили за 1932 рік жодного трудодня, третині було зараховано не більше 60 трудоднів. Посівна кампанія затягнулася аж на 67 днів, план засіву не виконали. Загрозливого розміру набрали і масові дрібні крадіжки колгоспниками зерна та іншої сільськогосподарської продукції. У порівнянні з 1931 р. на Полтавщині вони зросли втричі.

Збір врожаю відбувався повільно з великими втратами зерна. Скиртування велося недбало. Плани вивозу хліба в державі не виконувалися.

Матеріали Ніни Михайлівни Рудь

СТРАШНІ ПОДІЇ 32-33-ГО

Вісім місяців, від жовтня 1932 року до травня 1933 року, тривав апогей Голодомору. Документи свідчать, що масове вимирання села почалося в березні 1933 року. Коли розтанув сніг, люди їли геть усе: ловили мишей, щурів, горобців, земляних хробаків. Із появою рослин стали їсти листя і коріння. З'явилося труподство. Голод руйнував психіку людей, породжував злодіїв, донощиків, анонімників, убивць...

7 серпня 1932 року прийнято так званий закон «про п'ять колосків», за яким засуджували навіть дітей, які збирали колоски пшениці на полях.

Становище по всій Полтавській області було дуже важке. Станом на середину листопада область виконала план хлібозаготівлі лише на 53.8%.

Для вирішення ситуації в дію була приведена вся державна машина, включаючи місцеві органи радянської влади, міліцію, ДПУ. Тисячі активістів сільрад і колгоспів увійшли до складу різних комісій та «буксирних бригад». Участь в хлібозаготівельній кампанії розглядалась як найвідповідальніше партійне доручення і той, хто не спроможний його виконати, міг назавжди поставити хрест на своїй подальшій кар'єрі. Будь-які спроби захистити селян від жахливих наслідків проведення продрозкладки суворо переслідувалися - виключали з партії, позбавляли посад, притягали до кримінальної відповідальності.

З початком хлібозаготівельної кампанії була заборонена торгівля хлібом і хлібопродуктами на колгоспних базарах, ярмарках, залізничних станціях. Та найвищою, винятково жорстокою мірою покарання було занесення сіл на «чорні дошки». В таких селах заборонялася торгівля, із сільських споживчих товариств вивозились всі промислові і продовольчі товари, а щоб люди не могли купити щось із харчів у сусідніх селах чи місті, виїзди за межі даного села блокувалися підрозділами внутрішніх військ.

Першими на Полтавщині за рішенням уряду УРСР 6 грудня 1932 року піддалися такій блокаді села Лютенька Гадяцького району і Кам'яні Потоки Кременчуцького.

Населення сіл, занесених на «чорну дошку», було фактично приречене на повне вимирання. Тоді над селом встановлювали чорний прапор. За вісім місяців з карти святої землі Полтавщини зникло близько 50 сіл і хуторів. Однак, влада не задовольнялась цим. Селян примушували публічно каятись за свою «провинність» і навіть схвалювати такі рішення уряду УРСР. Миргородська районна газета «Червона трибуна» повідомляла про збори селян с. Попівка, яке теж потрапило на «чорну дошку»: «На зборах, скликаних Попівською сільрадою, де було 250 колгоспників та одноосібників, ухвалено

вітати постанову уряду про занесення ряду сіл на «чорну дошку». Пленум сільради разом з колгоспним та одноосібним активом ухвалив підвищити темпи хлібозаготівлі, зламати куркульський опір та змити ганебну пляму - занесення с. Попівки на «чорну дошку».

На початку грудня 1932 р. занесення на «чорну дошку» стали здійснювати своїми рішеннями і райвиконками. 4 грудня Миргородський райвиконком прийняв постанову про занесення на «чорну дошку» сільськогосподарської артїлі ім. Леніна Савинської сільради та ім. Сталіна Великосорочинської сільради, які виконали план хлібоздачі на 61%. При цьому колгоспи були позбавлені своїх «почесних» назв, їх зобов'язали повернути всі раніше отримані кредити, а голів господарств віддали під суд.

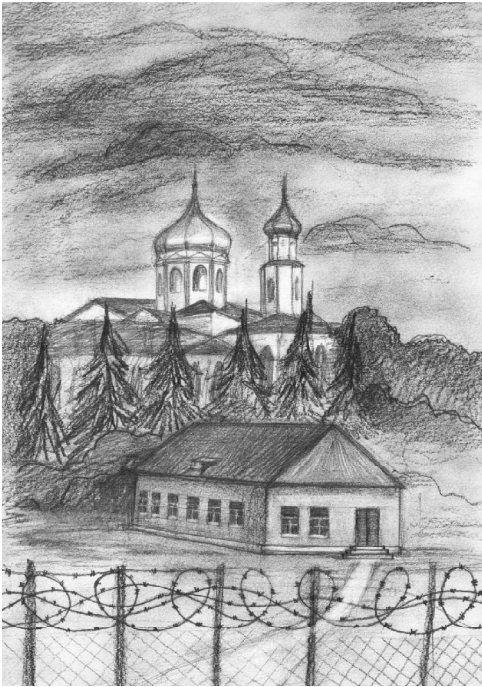
Подвірні обшуки прихованого хліба з ключками і щупами перетворилися у звичайне явище.

Для «ідеологічного забезпечення» своєї брудної справи партапаратники не гребували залучати і дітей-піонерів. Місцева газета розповідала, як у неділю, 18 грудня, діти Петрівської школи брали участь у мітингу, а потім пішли по селу вимагати здати хліб. Кожен «злісний боржник» мав відчитатися перед дітьми за свої дії.

На початок січня 1933 р. область виконала план на 73.3%. В середині лютого хлібозаготівельна кампанія офіційно була припинена, оскільки величезна смертність серед селян від голоду поставила під загрозу проведення весняних польових робіт, а отже і долю врожаю 1933 р. В поле виходити було нікому, засівати ниву було нічим. Уряд СРСР виділив Україні 20 млн пудів зерна насінневої позики і дозволив використати 3 млн пудів з державних запасів, як харчову допомогу голодуючим. Харківська область для посівної отримала 4.2 млн пудів зерна. Не вистачало ще 2.2 млн пудів. Його вирішили забрати у тих же колгоспників і одноосібників у вигляді позики, яку обіцяли повернути з нового врожаю. Обшуки були відновлені і тривали до кінця березня.

Матеріали Ніни Михайлівни Рудь та Олесі Загорської

ЛИЧАНСЬКИЙ ТАБІР-ПРИТУЛОК ДЛЯ ДІТЕЙ «КУРКУЛІВ»

*Мал. Будинок на вул. Єрківській, 31
(притулок для дітей сиріт (безпритульних))*

Трагедія голодомору залишила по собі глибокі незагоєні рани. Сталінська влада особливо не цуралася показувати українському народу своє справжнє обличчя. Події 32-33-го вирізнялися нечуваною жорстокістю, як в методах впливу, так і в ставленні до людей. І це саме ставлення не носило у собі нічого святого. Не оминав «серп і молот» тодішньої влади навіть дітей.

У невеликому будинку поряд із Личанською церквою, де нині знаходиться Музей голодомору, існував, як тоді казали,

«притулок» - дитячий будинок, куди звозили дітей з усього Миргородського району. Спочатку сюди потрапляли лише діти-сироти так званих «куркулів» та одноосібників. Батьки не пішли під час насильницької колективізації до колгоспів, і це визначило їхню долю. Та коли в 1933-му голодомор набрав жахливих розмірів, нещасні батьки багатодітних родин віддавали в цей «притулок» уже своїх дітей з надією, що можливо, там вони якось виживуть. Вважали, що в дитбудинку дітей просто зобов'язані хоч якось годувати. Але все склалося інакше... І звичайний дитбудинок з часом перетворився на

справжній табір смерті, де за колючим дротом від голоду гинутьимуть сотні дітей, яких уже ніхто не рахуватиме.

Про життя у цьому «притулку» і про те, як же там «годували», сьогодні розповідає моя дорога колега, нині пенсіонерка Тетяна Іванівна Кійко. У минулому Тетяна Іванівна - вчителька молодших класів. Мені пощастило працювати із нею у школі №2 ім. Давида Гурамшвілі.

Тетяна Іванівна та її сім'я пережили неймовірні страждання. Батько поїхав на Донбас з надією заробити на шахті хліба для чотирьох пухлих від голоду дітей. Мати билася як риба об лід, рятуючи діток. Вечорами повзала у відібраний у них двір, рвала свою ж моркву, буряки і цибулю. А незаможник, якому віддали їхню садибу, прислідив і поколов її вилами. Невдовзі, від тих ран вона і померла. Старша сестра, зашивши в піджачок мамині сережки та хрестик, пішла до магазину «Торгсин», де міняли речі на борошно. У черзі провела дві безсонні ночі, а на третю заснула, і хтось вирізав зашите прямо біля грудей. Прокинувшись і усвідомивши жах того, що сталося, бідна дитина померла від розриву серця просто біля магазину. А було їй неповних 17...

Останніх трьох дітей з цієї сім'ї влітку 1933-го віддали до Личанського дитбудинку. Там їх постригли під «нуль», одяг, в якому прибули, забрали і спалили, а натомість, як і всім, видали по ганчірці з двома мотузками, щоб діти завісили себе спереду. Спали всі покотом на соломі, постеленій на підлозі в кількох кімнатах будинку. Тетяна Іванівна пам'ятає, що діти були в основному 7-10 років. Усі пухлі від голоду, з великими животами. Годували їх заколотою, де одна пшонина ганялася за іншою, а до неї давали тонесеньку прозору скибочку хліба.

Тож і не дивно, що божевільні від нестерпного голоду діти їли все, що трапиться: цвіт акації, траву, зелену кукурудзу, сирі буряки. Ніякої медичної допомоги вони не отримували. Тож і помиралі десятками від дизентерії. Тетяна Іванівна згадує, як одного разу прокинулися з молодшим братом, а старша сестра

- мертва. Усіх померлих дітей ховали у братських могилах, які викопували там же у дворі. Клади їх штабелями і, прикривши соломою, засипали землею. Могили зрівнювали так, що ніякого сліду не залишалось. Лише коли в шістдесяті роки на подвір'ї середньої школи №4 копали тир для стрільби, то й натрапили на одне з багатьох, поховань.

Про тих дітей взагалі ніхто нічого не розповідав. Але, як сказано в Євангелії, нема таємниці між небом і землею.

*Джунь О.П. з Марченко О. В.
Біля приміщення рідної школи
№4 безсердечно закритої
22 червня 2004 року.
Фото 2009 року*

Минули роки. Окремі господарі зробили на місці колишнього притулку звалище. Несли сміття, озираючись, як злодії, бо ця територія безпосередньо межує із кладовищем. Але знайшлися й інші люди. Під керівництвом заступника директора з навчальної роботи школи №4 Валентини Олександрівни Сердової школярі

*Марченко О. В. крайня, справа. Квіти на могилу
кладає її мати Нечипорчук Тетяна Семенівна.
Поряд з Ольгою Василеною її троюрідна сестра
Хоролець (Сидоренко) Лідія Семенівна, шестеро
братів і сестер її матері Катерини поховані в
дворі по вулиці Срківській, 23 (сучасний №31).
Травень 1992 року.*

*На місці піраміди в 1993 році постав пам'ятний
знак – гранітна брила – «Жертвам голодомору
1932-1933 років»*

прибрали смітник, розчистили місце поховання жертв голодомору. Оля і Сергій Горюнови впорядкували прилеглу до поховання частину кладовища. Лідія Семенівна (Сидоренко) Хоролець привезла на це святе місце вантажівку землі, адже саме тут загинуло шестеро з дванадцяти її малолітніх тіток та дядьків. Зелене

господарство подарувало саджанці каштанів, ялин, а також гарну квітучу спірею. Деревця привіз Анатолій Федорович Колодний. На місці братської могили встановили надмогильну металеву піраміду і зробили біля неї імпровізований насип. Вчителька Марія Марківна Демченко зі своїми вихованцями посадила зелену огорожу. У неділю 3 травня 1992 року біля цієї братської могили відбулася громадська панахида за участю мешканців м. Миргорода.

У 2009 році у тому ж будинку, де і знаходився Личанський притулок (будинок 31 по вулиці Єрківській), було відкрито Музей пам'яті жертв голодомору. На сьогоднішній день, територія поруч із музеєм перетворена у «Сквер скорботи», де і розташовуються всі меморіальні пам'ятки.

Матеріали Ольги Марченко

З ІСТОРІЇ БУДИНКУ №31 ПО ВУЛИЦІ ЄРКІВСЬКІЙ

Розпочав будувати будинок священник Павло Григорович Дасусдородський 1917 року. До будівництва активно долучились прихожани. Але смерть не дозволила йому завершити справу, він наклав на себе руки.

Фото 1915 року. Після Паски. Хор Іоанно Богословської церкви, що на Личанці. Стоять: Микола Дмитрович Омельченко, Павло Іванович Закаблук, Дмитро Петрович Омельченко, Петро Григорович Ковтун - протодиякон, регент хору та інші. Павло Григорович Дасусдородський первосвященик і будівничий церкви, а також будинку на вулиці Єрківській, 23 (нині №31) в центрі, серед учасників хору.

1918 року священника Павла змінив Леонтій Миронович Кузьменко. Він разом із громадою та регентом церковного хору Петром Григоровичем Ковтуном добудував будинок. У 1928 році священник став на захист церкви і був проти зняття куполів і хрестів.

Кузьменка Л. М. та Ковтуна П. Г. (проживав у другій половині будинку) разом із сім'ями вигнали на вулицю без

*Леонтий Миронович Кузьменко
(1885-1943 р.р.)*

Йосип Никифорович Степанько

майна. Кузьменко з чотирма дітьми оселився по сусідству в маленькій хатині.

Рішенням президії Миргородської ради та на прохання самого Кузьменка Л. М. його будинок передали дітям прихожан під хату-читальню. А 1930 року тут було відкрито притулок для дітей-сиріт (безпритульних). Директором став Йосип Никифорович Степанько. Притулок забезпечили ліжками та білизною, частково медикаментами, працювала фітсоаптека.

Хлібозаготівельний план 1932 року був необмеженим, і восени, для розподілу за трудоднями у колгоспі нічого не залишилося. Тоді колгоспники вдалися до саботажу хлібозаготівель: намагаючись приховати від обліку розміри врожаю, залишали зерно в соломі, закопували в землю колоски. Але уповноважені та місцеві активісти «зі шкіри лізли», щоб виконати поставлене ЦК ВКП(б) завдання по хлібозаготівлі. Перетрушували і перекопували все у хатах і дворах, адже їх попередили: у разі повторної перевірки за знайдене у населення зерно їх самих віддадуть під суд.

За свідченнями очевидців, вже у жовтні 1932 р. із сіл

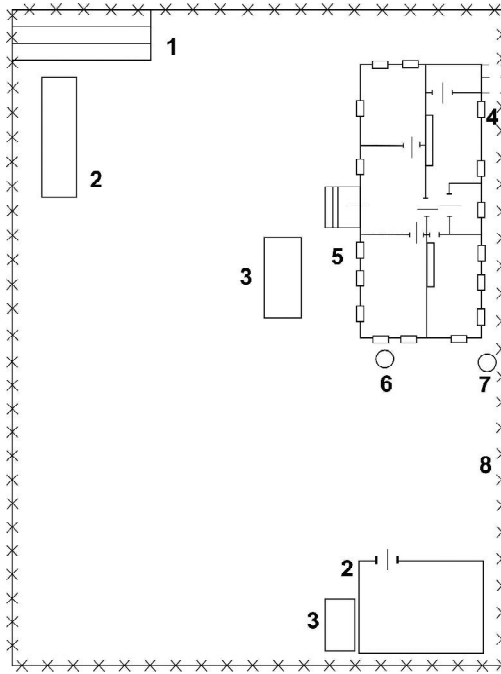
Діти притулку, усиновлені працюючими (шефами) військбуду.

Опікуни табору для дітей «куркулів». Стоять: 1.Горбенко П. 2.Химочка А. 3.Джунь П. 5.Кулик О. 6.Либидинець П. Сидять:10. Супруненко В. 12. Пащенко М. 13. Таранець М. 14. Андрійченко М. 15. Супруненко М. 17. Химочка І. 18. Рябчун В. (4, 7, 8, 9, 11,16, 19, 20, 21, 22- невідомі учасники личанського драматичного гуртка). Лежать: Кулик М., Горбенко К., Батієнко Г.

району почали звозити осиротілих дітей, батьків яких за непокору при хлібоздачі забрав «чорний ворон», а матері пішли заробляти шматок хліба для своїх дітей і пропали безвісти.

Миргородська рада своєю постановою вирішила узаконити притулок для голодуючих дітей району. Будинок і подвір'я Кузьменка обнесли колючим дротом, щоб ніхто зі сторонніх не проник на територію.

1. Масові поховання (осінь 1932 року - рання весна 1933 року).
2. Штабелювання мертвих дітей (крутий схил до ріки Хорол, сарай - зима 1933 року).

3. Масові поховання в козацьких порохових погребах (літо 1933 року).

4-5. Вхід в приміщення притулку і вихід в двір.

6-7. Вигрібна яма, колодязь (можливі поховання).

8. Ворота (виготовлені разом з огорожею з колючого дроту).

Одинокі поховання по всьому подвір'ю табору.

Населення Личанки, Приліпки, Стадні та найближчих хуторів, особливо члени колгоспу «Країна Рад» та «ім. Будьонного», повимітали всі зернові відходи, що залишилися після хлібоздачі і частину віддали до притулку. Всі відходи перемололи вночі на жорнах, які залишилися після колективізації. Так було в сім'ях Ксьонзів, Омельченків, Щербанів, Сидоренків та інших. З настанням холодів населення допомогло сиротам теплим одягом і харчами незважаючи на те, що самі вже голодували.

Посильну допомогу в утриманні притулку внесла сім'я козака Петра Івановича Джуня і його дружини Пріськи Савівни з синами Олексієм і Прокопом. Вони завозили з лісу дрова, а ввечері готували запарку для випікання хліба. Їм допомагали службовець фінансової канцелярії Миргорода Василь Митрофанович Рибалко із сином Яковом: перевозили дрова своїми кіньми й саньми (це був єдиний на кутку господар, у якого ще не відібрали коней). Згодом приєднались й інші сусіди,

*Хліб пекла Шинкаренко М.С.
Фото 1960 р.*

які ще були спроможні тримати сокири.

Головний бухгалтер курорту «Миргород» Павло Захарович Шинкаренко і його дружина Марія Сергіївна у своїй печі щовечора випікали хліб для притулку.

Знесилених дітей вони постійно брали додому для лікування (власних у них не було). І це незважаючи на те, що брата Марії Сергіївни, Петра Сергійовича Доценка з 5 малими дітьми 1930 року вислали з рідної хати на Донбас. В його хату поселили

*Коваленко Пантелеймон Якович
(1905-1941)*

*Врятував Личанську церкву
у 1928 році від розорення.
За його впливом з церкви зробили
зерносховище.
28.10.1941 року був розстріляний
за зв'язок з партизанами.*

*Купенко Іван Юхимович,
головний меценат будівництва
Личанської церкви. 1912 року на
будівництво церкви завіз з хутора
Джуня дубовий ліс, пожертвував
50 золотих. Вже 100 років церкву
називають Іоанна Богословською.*

сім'ю активіста Івана Маляренка.

Знесилених дітей брали під свою опіку родини Коваленків, Батієнків, Омельченків. Також активно допомагали дітям учительські родини Перебийноси, Базилевські та багато інших.

Василь Адамович Рентель (1925 р.н.) розповів, що з дитинства працював у колгоспі «Країна Рад», першим головою правління якого був «двадцятип'ятитисячник» Милович А. Комірником був Володимир Петрович Бовкун. У жовтні 1932 р. з комор і току колгоспу люди повимітали всі зернові відходи, які ще залишилися після хлібоздачі. Василь Адамович упевнений, що голова й комірник знали про це і все-таки, ризикуючи, дозволили колгоспникам не тільки перевезти цей скарб до своїх сімей, але й більшу половину відходів надійно приховати для голодуючих дітей притулку. Хоча того страшного року засуджували навіть за підібраний у полі колосок.

Майже всі учасники, які рятували голодуючих дітей в 1937-1939 роках, були репресовані. За ухвалою «трійки» при УНКВС

по Полтавській області священника Кузьменка Л. М., головного бухгалтера курорту «Миргород» Шинкаренка П. З., коваля колгоспу «Країна Рад» Василя Федотовича Батієнка, директора сш № 6 (була тоді на Личанці) Івана Михайловича Вовченка, вчителя Михайла Степановича Коробку і багатьох інших відправили на Соловки та Колиму. Живим повернувся тільки В.Ф.Батієнко (реабілітований 1956 р.).

СПОГАДИ ОЧЕВИДЦІВ

Батієнко (Омельченко) Віра Володирівна (на той час мешканка хутору Королівщина)

Нас у сім'ї того проклятого Богом 1933 року було 6 ротів. Батько, Омельченко Володимир Павлович 1885 р.н., успадкував від діда Павла Федоровича велике господарство: була худоба, коні, реманент, багато землі. Все забрали. Мати,

На знімку: Віра Володимирівна Батієнко(праворуч) і її подруга Галина Петрівна Супруненко, яка, голодуючи 1933 року сама, підтримувала Віру Володимирівну харчами і морально, на дворищі личанського табору. Поруч завалені погріб і вигрібна яма. За будинком притулку видніється церква.

Омельченко Тетяна Самійлівна - дочка дворянина. Серед нас, малих і босих, найстаршим був брат Іван (1921 р.н.), потім я (1926 р.н.) і молодші - сестра Наталка, яка народилася 1929 року та брат Микола -1932 року.

Після трагічної смерті батька, який замерз на заробітках хліба в січні 1933 року, мене віддали до притулку. Тут давали на добу 100 грамів хліба або сухарів і миску баланди, невідомо з чого

звареної. Спали ми на засланій соломою долівці, хоча рідко коли висипалися. Часто-густо з «лазарету» - так ми називали єдину теплу кімнату для тяжкохворих - витягали за руки померлих, а на їх місце клали інших. Штабелювали мертвих дітей взимку на подвір'ї священника Леонтія, на схилі берега Хоролу. Навесні з настанням тепла, коли з'явилися мухи, однієї ночі трупи зникли і ми, дітлахи, не змогли знайти місце їх поховання.

Часто згадую епізод поховання моєї сусідки по «ліжку на соломі» Наталки, нашої заступниці, яка оберігала нас, щоб ніхто бува не вихопив шматок хліба. Інколи навіть сама ділилася останнім хлібом з нами. Коли вона померла, ми, дітлахи, вигребли руками і кілками для неї ямку біля церковної огорожі. Прізвища її ми не знали. За життя вона була стрункою, гарною. Поклали її в ямку, а ноги до колін не поміщалися. Хлопчики порадили відрубати їх сокирою, що стирчала з колоди біля купи дров. Та ми, хоч і були знесилені, докопали ямку, сховали ноги і наносили в пеленах землі на могилку. Це була перша наша могила, а скільки їх розкидано по всьому дворіщу!

Коли в садку з'явилися листочки і дітлахи почала об'їдати не тільки траву, а й листя, почалася їх масова загибель. Ми, нарешті, дізналися, де знаходяться трупи наших товаришів - у погребі священника Леонтія. Не знаю, чи вивезли і перепоховали їх 1934 року, перед тим, як зрівняли з лицем землі не лише погріб, а й вигрібну яму та колодязь. Усі свої дії УНКВС робили тільки темної ночі.

Дякую місцевій владі за створення меморіалу «Пам'ять» з відкриттям кімнати музею.

Супруненко Галина Петрівна

У серпні 1932 р. мати купила зерно, щоб змолоти взимку на борошно. Але як не ховали те зерно, «посіпаки забрали все до зернини». Тільки завдяки тому, що батьків знайомий (єврей, який працював у магазині «Торгсин»), час від часу за ще не

*Галина Петрівна Супруненко,
1924 р.н.*

ношені речі давав їм тухлі оселедці та прілі сухарі, сім'я вижила.

Я, своїми очима бачила в магазині зерно, борошно, всяку рибу, консерви, шинку й ковбаси, цукор і молочні продукти. Всього було в такій кількості, що вистачило б прогодувати всіх голодних. Але де взяти царські червінці, срібло, діаманти, вироби з золота й інші сімейні реліквії, які майже задарма забирали торгсінівські ділки.

Я часто навідувалася до подвір'я Кузьменка. Стану біля колючої огорожі й дивлюся, як снують ходячі тіні дітей віком від 2 до 17 років. Скільки їх протягом зими за руки й ноги витягали у двір мертвими - ніхто не рахував. Так вони безіменними й залишаються до цього часу. У мене дотепер перед очима стоїть страшна картина: навесні, коли зазеленіла трава, дітей почали випускати на подвір'я, а вони, охлялі за зиму, бо запаси харчів закінчилися, ставали на коліна й лікті і, мов козенята, паслися на траві.

Свідок Віра Іванівна Шапочка (ровесниця Супруненко Г. П.): «У нашій сім'ї за зиму 1933 року померли сестра Марія, брат Андрій і батько Іван. Померли тихо. Я й сама була пухла від голоду, але те, що я бачила крізь вікно, яке виходило на подвір'я табору за колючим дротом, мені і до цього часу часто сниться. Незважаючи на те, що дирекція заборонила дітлахам їсти траву, вони виповзали у двір пастися й об'їдати листя на деревах. А потім із диким криком качалися по двору й помирали у страшних муках. Та найжахливішим, було те, що восени на свіжо закопаній могилі ворушилася земля, від ще живих дітей.

Засвідчує Балацька (дівоче прізвище Бондаренко) Ольга Василівна: «Моя мати, Явдоха Василівна Бондаренко, померла 1913 року, коли мені було лише 2 роки. Відбулася перша панахида в новій церкві по моїй матері. Батько помер влітку

1933 року від голоду. Поховали батька в братській могилі на території дитячого будинку, в якій уже були трупи дітей та дорослих.

Омельченко Мотря Варфоломіївна

*Мотря Варфоломіївна
Омельченко, 1917 р.н.
Фото 60-х років*

Мотря Варфоломіївна проживала з 1930 по 1934 рік на пров. Галушкинському, будинку №11 (тепер №21). Батьки козацького роду.

Я розповім про знатний козацький рід нашої невістки Омельченко (Панащатенко) Марії Павлівни, 1905 р.н.. Її батько, Панащатенко Павло Федорович, 1860 р.н., рідний брат Панащатенка Степана Федоровича, 1863 р.н. якого двічі обирали миргородським головою із 1906 до 1914 року. Змінив його на цій посаді 1915 року лікар Іван Андрійович Зубковський.

Сталось так, що 1861 року молоду матір Павла Федоровича поруч із двором, на толоці, до смерті загрязли дикі собаки. Немовляті Павлику потрібна була годувальниця. Можливо, ця жінка і стала матір'ю Степана Федоровича.

Із початку колективізації за двором «куркулів» Панащатенків по вулиці Єрківській, 1 і 3 був особливий нагляд. Василь опустив у колодязь торбинку із зерном пшениці, що залишилась після рейду активістів. Хто підгледів невідомо, але «недалекий» сусід Йосип Мокрина доповів своєму активу, який розташовувався в хаті на провулку Галушкинському, 1: «Куркулі Панащатенки щось сховали в колодязі». Наступного дня у дворі з'явилися активісти на чолі з Антоном Кандьором, Іваном Веклою і іншими. Уповноваженим був Яків Іщенко. Йоська Мокрина з порогу заявив: «...Діду Павло, віддай те, що заховав у колодязі». Активісти не церемонились: знайшли в сінях віжки, обв'язали ними Йосипа і опустили в колодязь, де й відшукали торбинку з декількома жменями зерна.

Панащатенків «розкуркулили» ще 1930 року: забрали пару коней, корову, привласнили землю. Та незважаючи на це, Стадніянська сільська рада постановила: «... за нездачу лишків зерна державі оштрафувати на 240 крб., а це означало описати житлову хату на 100 крб., недобудовану хату Василя на 80 крб., сарай на 15 крб., стіл 1 крб., ліжко 2 крб., стару клячу на 40 крб.»

Так сім'я Панащатенків лишилась без засобів для існування.

Але й цього було замало. Миргородський міськвідділ ГПУ постановив: «... за зрив хлібозаготівлі вислати на виправні роботи до Харкова Панащатенків: Федора Павловича 1901 р.н., Євдокію Павлівну, 1912 р.н., Михайла Павловича, 1914 р.н.». Із ними поїхав і батько Павло Федорович.

Залишились поневірятися по чужих хатах Василь Павлович із сином Іваном, 1920 р.н. та дружиною Марією Семенівною, яка працювала вантажником на Миргородському заготзерні по вул. Гоголя навпроти крупозаводу. Вона мені розповідала, що робилось в схронах заготзерна. Завезли зернових стільки, що не поміщались у коморах, і багато зерна знаходилось в купах на дворі. Просто неба лежала пшениця, жито, кукурудза в качанах. НКВСники і військові в будьонівках з рушницями охороняли зерно від голодного люду. Вже у січні 1933 року зерно почало пропадати. Перелопачування не допомагало. Зерно чорніло і пріло. Чому його не вивозили? Про це знала тільки влада.

Голодуючий люд Миргорода і навколишніх сіл бачачи такий безлад, ліз через огорожу і робив підкопи. Скільки людей перестріляли охоронники, а скільки померло голодною смертю під огорожею!

Навесні пріле зерно обливали гасом і спалювали. І це в той час, коли від голодного мору люди вимирали цілими родинами.

Марію Семенівну зобов'язали кожного ранку завантажувати на підводу вбитих і померлих за ніч навколо двору заготзерна. Як нагороду за кожного завантаженого,

давали сухарі, інколи хліб.

Кожна влада по-своєму бореться з тими, хто її обирає!

Додух (Пашчевська) Тетяна Свиридівна

На фото: Тетяна Свиридівна Додух

Тетяна Свиридівна, трактористка другого покоління механізаторів Миргородської МТС - і нині за кермом свого «сталевого коня». Вона розповідає про свою одночасно щасливу і трагічну долю:

«Я пережила три голодомори, була оstarбайтером. Нас у

батька, Пашчевського Свиридона Гнатовича, і матері, Пашчевської (Герасименко) Фотинії Петрівни, мешканців села Білики, було двоє дітей: я, Тетяна, народилась 15.10.1921 року, і брат Павло 1924 р.н.»

Тяжко пережили батьки голодомор 1922 року. Молоде подружжя починало спільне життя без свого дворища, хати і навіть землі. Сподівались тільки на свої руки, які не знали відпочинку. Насамперед батьки дбали про первістка. Та не минула і мене «кукла» (пожований хліб або сухар, замотаний у ганчірку), яку смоктала цілодобово і таки вижила.

Від надмірної праці 25.10.1925 року помер батько і всі турботи про сім'ю лягли на плечі матері.

У ті роки в Полтавській губернії земельні і лісові наділи, що знаходились в особистому користуванні, поступово переходили у власність комун, всіляких артілей, товариств спільного обробітку землі.

У грудні 1925 року мати, яка боялась, що ліс, викуплений і заготовлений батьком на будівництво хати, потрапить у чужі

руки, вирішила за зиму перевезти його ближче до нашого помешкання. В одну з останніх поїздок перевантажені дубовими колодами сани перевернулися, і дерево смертельно травмувало найнятих коней. Довелося гроші, зібрані на будівництво, віддати за коней.

Переживаючи все те, що сталося, мама одного дня знепритомніла і, падаючи, вдарилася головою об піч. Більше вона не підвелась на ноги – померла у Свят-вечір 6 січня 1926 року. Відбувши похорон, нас із братом забрав у свою родину мамин брат Герасименко Івко Петрович, в якого своїх дітей було 8 (після 1933 року вижило лише четверо). Як ми вижили в такій кагалі, описати важко. У 1928 році на запрошення місцевої влади з міста Хорола приїхали вихователі дитячого будинку, щоб забрати всіх дітей - сиріт. Я категорично відмовилась їхати до Хорольського дитбудинку, тому що знала тільки річку Хорол. «Ви хочете втопити мене в річці Хорол», – закричала я і втекла з хати. Моє маленьке серце відчувало щось недобре в тому, що нас силою забирали.

Забрали малолітнього Павлика. З 1939 року я шукала його по всій Полтавській області - відповідь одна: «Пашевський Павло Свиридович у навчальних закладах не числився». Я зрозуміла: так само могла загубитись в цьому світі не тільки мала дитина, а й дорослий.

Восени 1928 року в новозбудованому будинку в місті Миргороді (тепер вул. Гоголя, 165, де нині розташоване страхове агентство „Оранта”) організували дитячий будинок і дядько Івко привіз мене сюди до першого класу. Заняття відбувались у колишній чоловічій гімназії (школі №1). Харчувались у дитбудинку, де я вперше за сім років їла досхочу. Мились і прали в лазні, яка існувала біля теперішньої спортивної школи.

Під час Голодомору 1932-1933 років, я навчалась у 4-му класі. Дитбудинок налічував 89 дітей. Із вчителів мені найбільше подобалась Терехівська Вікторія Павлівна - наша

вчителька з трудового виховання, яка навчила мене вишивати рушники і сорочки. Жили ми однією великою родиною, не зважаючи на те, що харчування в ці роки складалося із сухарів та баланди. Траплялось, що старші вихованці тікали з дитбудинку у пошуках кращого життя. Чимало з них так і не повернулися, вочевидь загинувши голодною смертю.

У червні 1933 року з міста Харкова до нашого міста потягом доправили 301 дитину і почали розміщувати їх в міських закладах. Частина цих дітей було вирішено поселити в нашому дитбудинку. Мій четвертий клас (15 дітей) переселили в контору Личанського колгоспу «Країна Рад», що того часу розташовувалась на Королівщині в будинку заможного селянина Омельченка. Поселили тимчасово, до тих пір, доки на вулиці Єрківській (нині будинок № 31) звільняться місця.

На наше щастя, в «таборі – притулку для дітей куркулів», як називали його керівники миргородської влади, так місця і не звільнились. Щодоби із навколишніх сіл везли нових дітей. Мешканці хутора Королівщини розповідали, що навесні в таборі були такі дні, коли помирало 15 і більше дітей. Жахливо, адже це повністю наш клас!

Пізніше нас перевели в будинок на вул. Личанській (нині № 29), що поруч із тодішньою школою № 6. Годували трішки краще, ніж на Королівщині, але все ж таки, не обійшла смерть і наш клас: померли Здор Олексій Денисович і Богатиренко Володя.

З часом умови проживання покращились: на «дачки» (саморобні розкладні ліжка), на яких ми спали, видали солом'яні матраци і постіль, варили супи, інколи борщ.

Восени 1933 року наш клас перевели на постійне місце проживання у колишній дитячий садок колгоспу «Країна Рад». Для дітей-сиріт Личанки і хуторів, що входили в колгосп, на Бакалівщині (зараз міське кладовище на Дранках) відкрили патронат, в якому ми прожили до 1937 року, доки не закінчили 7 класів.

Кухарем у нас була Коваленко Настя - дружина голови колгоспу Коваленка Пантелеймона Миколайовича, якого фашисти розстріляли у 1942 році.

У 1937 році після закінчення семилітки працювала в колгоспі «Країна Рад» на різних роботах, чекаючи свого повноліття, щоб піти на курси трактористів. То був страшний рік розгулу репресій. Разом з однокласниками брала участь у мітингах протесту і голодуванні біля приміщення ОГПУ і НКВС (яке знаходилось на території теперішнього поліклінічного відділення ЦРЛ). Там до приходу потяга смерті «Йосип Сталін» перебували десятки «ворогів народу», які в голодні роки замінили нам батьків. Серед них завуч школи №6 Коробка Степан Михайлович, директор Вовченко Іван Михайлович, вчитель математики Писаренко Кузьма Степанович. Цілодобове чергування біля будинку тимчасового утримання заарештованих та захист наших вчителів від ганебного вироку був безуспішним. Постановою «трійки» при УНКВС по Полтавській області від 9 серпня 1937 року усіх репресували і відправили у табори смерті.

Завдяки наполегливості, а то й жалості виконуючого обов'язки голови колгоспу «Країна Рад» Джуня Павла Яковича та його «секретаря» - заступника Щербаня Василя восени 1938 року, я одержала направлення на курси трактористів. Курси проводились у підвалі контори Миргородської МТС (нині територія автовокзалу). Спочатку навчання я була єдиною дівчиною серед курсантів. Пізніше прийшла Кольвенко Варя з Вовнянки, яка була значно старшою за мене. Наставниками в групі були перші трактористи району Джузь Андрій Микитович і Яшний Василь Васильович, яким я вдячна за свій професіоналізм.

Велике свято в моєму житті відбулось першого травня 1939 року: я закінчила на «відмінно» курси трактористів і отримала I категорію. Працювати і жити доводилось по всьому Миргородському району, переважно у чоловічому оточенні.

Доходило до того, що після нав'язливих домагань хлопців кидала трактор і тікала із бригади світ заочі. Але куди подітись круглій сироті - поверталась знову.

На початку червня 1941 року, за високі показники в праці на ланах Миргородщини. групу передових механізаторів представили до високих державних нагород. Серед них була і я. Та на жаль за роки війни документи загубились і перша нагорода оминула мене.

Із приходом до Миргорода окупаційної влади почались масові арешти, в тому числі і чоловіків-механізаторів.

Директором МТС у 1941 році був Налойченко Гнат Йосипович, головним агрономом - Дюков Василь Олексійович (підпільник і партизан). Тільки завдяки їх старанням і підтримці жінок механізаторів, які відмовлялись збирати врожай і готувати земельні площі до посіву озимини без чоловіків, питання арештів переглянули. Таким чином, вдалось визволити 15 механізаторів, яких утримували у полковому клубі фашистів (старий навчальний корпус школи механізації, нині СПТУ-44). Хоча на район того року не залишилось і десятка тракторів, але їсти хотіли і фашисти.

1 квітня 1943 року мене разом із сотнями молодих хлопців та дівчат вивезли до Німеччини.

14 квітня приїхали до міста Унтерсен, де нас розподілили по заводах, так як там не вистачало робітників. Мене, як механізатора, поселили у селищі Ковельдойн, а працювати возили на острів Фінкенвердер, де розташовувався суднобудівний завод. Призначили водієм для перевезення металоконструкцій. Там я зустріла своє коротке щастя – батька моєї старшої доньки Галини. Полюбились ми із Горобцем Миколою Свиридоновичем, який був родом із села Салимівщини Шишацького району. 22 листопада 1944 року у нас народилась донька. Щоб купати її, чоловік випросив у керівника цеху шмат жести на корито, та охорона заводу забрала метал, а мого Миколу Свиридовича за крадіжку передали до

Гамбурзького гестапо. Із наближенням фронту гестапівці, скаженіючи, ховали свої криваві сліди. Вирішили одним махом покінчити із в'язнями таборів та гестапо: загнали всіх до підвалу зерносховища і підірвали будівлю. Якщо після вибуху хтось із в'язнів і залишився живим, то задихнувся під завалами зерна, яке хлинуло з верхніх поверхів. Загинули всі. За свої 24 роки я пам'ятала себе тільки сиротою і знову залишилась одна в чужій ворожій країні з немовлям на руках. На заводі я не мала можливості працювати, тому відпросилась у господаря. Пішла найматися в сім'ї, де були маленькі діти. Німецьку мову я вже розуміла, працювала нянею, так що був прихисток і для моєї дитини. Після закінчення війни я тривалий час не мала можливості виїхати із Німеччини. На початку літа 1945 року випадково зустріла земляка Артеменка Андрія, який домовився з начальником військового потяга, і разом із солдатами в теплушці ми повернулися в Україну.

Мені здавалось, що всі негаразди в моєму житті з поверненням на Батьківщину закінчились. Але сталось не так. В с. Білики нас з донею зустріли як чужих, довелось квартирувати у дідівській хаті. Це вже потім, працюючи в Миргородській МТС, я з донькою Галиною їздила до Полтави і через обком партії нам нарізали від дідівської землі 30 соток і виділили деякі матеріали для будівництва нового будинку. Але як і 1926 року, будівництво через нестатки затрималось.

Настали голодні 1946-1947 роки. У всіх переможців Великої Вітчизняної війни була одна думка – вижити! Галинка, щойно навчилась сидіти, зі мною на тракторі заробляла трудовні. Скрутно було узимку 1947 року, бо закінчились сухарі, заготовлені посушливого 1946 року. Коли стало відомо, що рік неврожайний, населення сушило сухарі.

Третій голодомор, пережила з дочкою Галиною. Врятувало нас те, що на польових станах годували затиркою, а інколи юшкою з відваром кісток дорізаної скотини, яка падала з ніг від голоду. Слава Богу, вижили!

Єдина втіха і гордість - мої діти. Старша донька, Григоренко (Горобець) Галина Миколаївна, народжена в Німеччині 22.11.1944 року, з молоком матері сприйняла механізаторський хист - стала водієм вантажівки в Миргородській сільгосптехніці. Звідти й пішла на заслужений відпочинок. Мешкає у селі Білики.

Маю ще сина і двох доньок від другого шлюбу.

Мене часто, особливо коли приїжджаю на тракторі в місто Миргород, запитують, як мені вдається у свої 86 років керувати своїм «залізним конем». Із завзяттям відповідаю: «Беру приклад зі свого кумира – першої трактористки Олесі Кулик (Олександрі Федотівни Кулик), з якою я особисто була знайома.

Кійко Тетяна Іванівна – в'язень Личанського табору для «куркульських» дітей.

На фото: Тетяна Іванівна Кійко

Трагедія для нашої сім'ї розпочалась навесні 1933 року, коли закінчились продукти. У батька, Шуби Івана Єгоровича, і матері, Шуби (Кійко) Христини Степанівни, нас було четверо - Дарія 1916 р.н., Палажка 1923 р.н., Тетяна 1925 р.н. і маленький Гриша, 1928 р.н. Мешкали ми у селі Малих Сорочинцях, батьки працювали в колгоспі, центральна частина якого знаходилась в селі Хомутець.

Нас, як родину «куркуля», за те, що не виконали план хлібоздачі, вигнали з рідної хати і ми поселились по сусідству в маленькій хатинці. Порадившись з мамою, батько рано навесні виїхав на Донбас, аби заробити на харчі.

Після трагічної загибелі мами і сестри Дарії нас, пухлих від голоду, родичі відправили до Миргородського притулку.

100 грамів хліба, здебільшого сухарі, та миска «баланди» на день для нас, малечі, спочатку було достатньо. Але пригріло сонечко, з'явилися мухи, комарі, воші. Паразити нас ще живими з'їдали, адже одягу на нас не було – спалили разом із вошами, натомість видали клаптик тканини із двома мотузками, щоб прив'язати «фартушок» до бедер. Спали на долівці в соломі, яку не пам'ятаю чи міняли. Маленький Гриша лежав між мною і Палазею - так йому було тепліше. Великим святом для малечі було купання у річці Хорол. Нас по 10 дітей вели повз сусідські городи до річки, де, намазуючи один одного з ніг до голови глеєм, ми виганяли «турицю» і вошей. Повертаючись до табору ми, як сарана, об'їдали все, що підростало на грядках: бурячки, цибульку, часник, щавель, різні ягоди – чим заслужили погану репутацію серед населення, котре і так, як могло допомагало нам вижити.

Можливо, нас вижило б і більше, якби не хвороби. Були такі дні, коли епідемія забирали 10 і більше маленьких життів. Голод і хвороби довели більшість дітей до тієї межі, що обличчя і тільця стали жовті з сірим відтінком і такі запалі, що шкіра обтягувала самі кістки, м'язів майже не було. На долю сестри Палазі випало оберігати нас із братиком від усіх табірних негараздів, особливо мародерства, коли інші діти із рук вихоплювали сухарі і вкидали собі в рот. Таке траплялось часто. Сестрі доводилось віддавати нам свій пайок, тому вона була найбільше виснажена і вразлива до хвороб. Згоріла Палазя за декілька днів. Удень і вночі я поїла її водичкою і відварами трав, які нам давали замість ліків, жувала сухар і годувала сестричку, бо сама жувати вона вже не могла.

Із плачем і криком вчепилися ми з братиком у мертве тільце сестрички. Утрюх нас витягли на подвір'я. Біля ганку була підготовлена яма, прикрита очеретом. Мою сестру на наших очах вкинули туди. Наступного дня, вранці яма була закидана

землею.

Погасло світло для мене після смерті сестри, але треба було піклуватись про братика. Одного ранку на тому місці, де поховали сестру, з'явилась маленька дівчинка без імені і роду. Як виявилось, її вночі підкинули під колючу огорожу. Згодом ми її назвали за звичкою Палажкою.

Якось, повертаючись з річки, ми з Гришою піймали маленьке цуценя. Принесли в табір і передали кухарці, щоб вона зварила для нашої нової сестрички юшку. Так вперше ми скуштували собачатину. Взагалі вся живність з території табору зникла безслідно.

Так у піклуванні минуло літо. У вересні 1933 року до табору почали з'їжджати підводи від сільрад і колгоспів, в яких організували «патронати», де проживали і навчались місцеві дітлахи. Ми з Гришою попрохали няню, щоб нову сестричку відпустили з нами в Зубівку, звідки родом наші дідусь і бабуся. Нам пообіцяли, що при першій можливості, якщо сім'я з Почапець або Зубівки захоче удочерити Палазю, її відпустять.

Перед самим від'їздом до Зубівського патронату тяжко захворів Гриша і його залишили у таборі обіцяли направити на лікування до лікарні. За словами свідків-сусідів по вулиці Єрківській, двадцять трьох тяжко хворих дітей лікарня не лікувала. У службовців НКВС була своя методика лікування - вночі закопувати ще живими в землю. Сусіди Андрійченки та Шапочки бачили на власні очі, як рано-вранці ворушилась земля на свіжозакопаних могилах у вересні і жовтні 1933 року. Даремно тато шукав Гришу - ні в лікарні, ні в інших патронатах Шуба Григорій Іванович, 1928 р.н., не значився. Доки був живий батько, я і сама сподівалась, що брат живий, але тепер розумію, що він вже не воскресне.

Перебуваючи в Зубівському патронаті я довідалась, що Палазю удочерила бездітна родина з Почапців. Дізнавшись історію дівчинки, нові батьки дали їй прізвище Заєць, тому що її підкинули в табір, як зайченя. Назвали Вірою - іменем

господині, а по батькові - Михайлівною, іменем господаря, нового тата.

Наш тато Іван Єгорович приїхав із заробітків наприкінці вересня. Все літо 1933 року він сторожував городину на Донеччині. Заробив хліба і інші продукти, а в липні збирався повернутись додому та, коли просушував на сонці сухарі і крупи, все, що заробив, украли. Довелось заробляти знову на прожиток. Все, що привіз із собою, він віддавав мені, доки я не оклигала від табірних харчів, а сам пішов працювати в колгосп. Незабаром тато одружився і забрав мене з патронату в село Почапці. Так ми знову зустрілись з Палазею, тобто тепер вже Заєць Вірою Михайлівною. Горе навіки об'єднало наші серця. Родичаємось ми дотепер, майже щороку приїжджає вона в гості з м. Тернополя. Пережили ми і голод 1946-1947 років, а 1948 року пішов з життя наш батько. Він труїв від паразитів посівне зерно в колгоспі, в результаті чого отруївся сам і помер.

Не було раю на рідній землі, тому не сподіваюсь, що буде на небі.

Зі слів Джунь (Назаренко) Марії Миколаївни,

мешканки хутора Джуня, згадує її дочка

Швайко (Джунь) Марія Михайлівна, 1936 р.н.

Мій батько, Джунь Михайло Іванович, 1900 р.н., під час колективізації не відразу вступив до колгоспу «Країна Рад» і тому восени 1932 року хутірські активісти на чолі з Павлом Базурою, за невиконання плану хлібоздачі забрали у колгосп коня, корову, землю понад 4-х десятин, що була на Леонтовщині, повигрибали з льоху і комори все їстівне. Довелось батькам перекопувати городину, добуваючи картоплю, буряки, моркву і все те, що залишилось в землі під час збирання врожаю. Збирали колоски, перевіювали половиу і землю, де хоч трошки було зерна, але цього виявилось замало. Узимку перемололи на жорнах приховане в бабусі Василюні (материні мамі) посівне зерно.

На фото: Зібрання жителів х. Джуня, 1931 р.

Навесні, коли закінчились основні запаси продуктів, батько з мамою і двома старшими братами вирішили поїхати на місяць - два на Донбас, заробити на прожиття. Мого молодшого братика Андрійка, 1930 р.н., залишили з бабусею Василюю.

Батьки повернулись через три місяці і застали в хаті лише бабусю, пухлу, без крихти хліба. Андрійка вона віддала до Личанського притулку місяць тому, коли відчула, що сили залишають її.

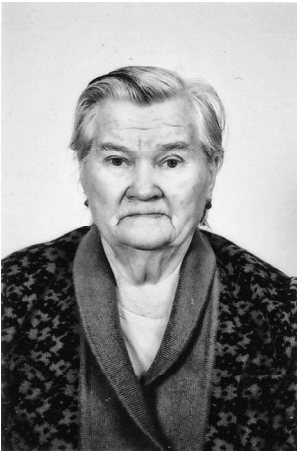
Батько не чекав ранку, а пізно увечері, взявши в торбинку декілька сухариків, вирушив із хутора до дитячого притулку. Окрім няні, тієї ночі з обслуги нікого не було і, звісно, дозволу забрати сина додому він не одержав, але няня допомогла татові відшукати Андрійка серед сплячих дітлахів. Радості не було меж, худеньке тільки сина прилинуло до батька. Тато дав голодній дитині сухарика, розпитав у няні, де живе директор і поспішив до його помешкання. Але не застав його вдома, залишився чекати до ранку.

Уранці разом із директором батько з'явився в притулку, та

було запізно. Няня розповіла, що Андрійко плакав, корчився від болю, кликав тата, а потім затих назавжди. На тому місці, де лежав Андрійко, знайшли порожню торбинку, яку батько, поспішаючи, забув біля сина. Батько, почувши про смерть сина, знепритомнів, його відвезли до лікарні, де він довго лікувався.

Похоронили Андрійка в братській могилі разом із дітьми, які померли тієї ночі.

Юрко (Бойко) Галина Павлівна, 1923 р.н.

*На фото: Галина Павлівна
Юрко*

Галина Павлівна все своє свідоме життя пропрацювала в личанському колгоспі «Країна Рад» у рільничій бригаді, понад 20 років очолювала бригаду. У 1943 році вийшла заміж, має дочку і сина, онуків та правнуків.

Мій батько, Бойко Павло Микитович, під час голодомору був пухлий від недоїдання і тільки завдяки здоровому серцю дожив до 1934 року. Мати, Бойко Олександра Петрівна, померла 1943 року від болячок, зароблених ще під час голодного мору.

Сусіди, Сидоренко Кирило Іванович і його дружина Сидоренко Парасковія Дмитрівна 1885 р.н., мешкали по вул. Ламана, 33 (нині 39). Старші брати Парасковії Дмитрівни - Шелюг Борис Дмитрович і Олексій Дмитрович до революції 1917 року служили в Миргородській управі. Можливо, це і послужило причиною винищення місцевими активістами багатодітньої сім'ї Сидоренків.

Як розповідала мені Парасковія Дмитрівна, восени 1932 до їхнього двору прийшли активісти Стаднянської сільської ради Кандьор Антон, Векла Іван, Павло Базура, Йоська Мокрина з постановою ради: «...за невиконання плану здачі залишків хліба розкуркулити і конфіскувати майно, коня, корову

все наявне зерно на користь колгоспу «Країна Рад».

Родина з 12-ма дітьми залишилась без засобів для існування. Поки була картопля, висівки якось перебивались, але посеред зими закінчились всі запаси. Першими почали пухнути наймолодші. Порадившись із матір'ю, батько відвів молодших Дарію, Миколу, Савку, Дмитра, Кирика і Явдоху до притулку.

Навесні 1933 року померли в притулку найменші Кирик і Явдоха, а з настанням літа від епідемії померли Дарія і Микола. Батько не витримав такої наруги над дітьми, наклав на себе руки. Та на цьому нещастя не відступили: від дизентерії померли Савка і Дмитро. Всі вони поховані на подвір'ї притулку.

Старші діти були пухлими, коли з'явились колоски і дозріла картопля. Брат Михайло, який не спинався на ноги, помер від хвороб .

Пережили голодомор мати, Парасковія Дмитрівна та діти: Катерина, 1905 р.н., Іван, 1909 р.н., Пелагея, 1912 р.н., Григорій, 1913 р.н., Марія 1914 р.н.

Та не минулись дарма ці роки: так і не звелись на ноги Іван і Марія, доживали свій вік у спецінтернаті у Вишняках Хорольського району, Григорій помер від сухот 1943 року, Пелагея мешкала в Миргороді у мікрорайоні Портянки, але після всього пережитого своїх дітей так і не мала.

Парасковія Дмитрівна до кінця своїх днів виховувала дітей Катерини - Миколу, 1937 р.н., і Лідію, 1944 р.н.

Андрійченко Марія Андріївна, 1913 р.н.

Змолоду працювала в рільничій бригаді колгоспу «Країна Рад». Активно допомагала вижити дітям у притулку.

Це на її дворі зберігались зернові відходи з колгоспу. За допомогою учасників личанського драматичного гуртка та разом з кастеляншою Лебідь Ольгою Афанасіївною, 1911 р.н., збирала по всьому Миргородському району теплі речі для дітей притулку. Навесні 1933 року разом із кухарем притулку Марченко (Яременко) Анастасією Федорівною, 1911 р.н., з

На фото: Андрійченко М.А.

Марченко А.Ф.

Лебідь О.А.

ходячих дітей притулку організували бригаду для збору продуктів харчування. Поміж собою їх іменували «старцями». Вони дещо приносили в торбах.

Її батька, Андрія Андрійовича, який працював посильним при міському земстві, за його привітність поважали навіть завзяті активісти: Антон Кандьор, Павло Базура, Йоська Мокрина, Яків Іщенко. Можливо наше подвір'я єдине, де не топтався чобіт активістів і вповноваженого.

Про зернові відходи знав сусід Омельченко Микола Дмитрович, який допомагав їх закопувати. Активісти примушували його брати участь в розкуркуленні, погрожуючи розстрілом. Та в нього завжди стояла перед очима дворічна Галя Доценко, подружка його сина. Під час «розкуркулення» Доценка Петра Сергійовича, Омельченко М. Д. був присутній і, як найграмотніший, складав акт. Можливо, з цієї причини Омельченко М. Д., 1933 року наклав на себе руки.

У вересні 1933 року із сільських рад району приїхали підводи, забирати в патронати своїх сільських дітлахів. Представники НКВС віддали тільки тих, хто міг рухатись. Пізніше з'ясувалось: міська лікарня тяжкохворих (заразних) дітей не лікувала. Наступного дня сусіди по вулиці і я бачили, як на подвір'ї притулку у декількох місцях на свіжозакопаних могилах ворушилась земля.

Діти ще хотіли жити.

Зі слів матері згадує

Горбенко Іван Федорович 1930 р.н. (м. Миргород)

Навесні 1933 року помер мій молодший брат Василь, 1931 р.н. Батько, Горбенко Федір Єгорович, 1894 р.н, не витримав - зупинилось серце чоботаря.

Поховали обох на подвір'ї по вул. Єрківській, 23 у братській могилі разом з померлими дітьми притулку.

Я вдячний матері, Горбенко Наталії Петрівні 1894 р.н., яка виходила мене.

1947 року мати сама пухла від недоїдання. Вона їздила за продуктами харчування у Західну Україну, але захворіла в дорозі і привезла лише трохи пшона та пшеничної крупи. Пізніше поїхав і я спочатку в Тетерів, а потім побував у Білорусії, на станції Рожанка і в Щучиному. Дякую доброзичливим людям за харчі, які вони мені віддали за безцінь.

Демченко Анастасія Василівна (с. Декабристи)

Ми жили в Радченках, сім'я велика - 6 дітей. Батько був колгоспником. План хлібоздачі виконав, йому другий наклали. Виконав. Третього не виконав, нічим було. Тоді нас силоміць викинули з хати. Забрали все. А це ж була зима, холод, заметіль. Ішли від однієї хати до іншої. Та ніхто не пускав. Боялися, бо голова наказав не пускати підкуркульників до хати.

А в Шумейковому що робилося! Весь хутір вимер. Приїхали збирачі трупів, повкидали в колодязь всіх. То були жахливі жнива. Смерть косила швидко. Не встигали копати ями та й нікому було. Трупи кидали в колодязі та погребі, а потім засипали.

Баблій Ганна (с. Хомутець)

Служила у лікарня курорту. Щоб якось допомогти родині, яка жила в с. Хомутці, Ганна збирала об'їдки: в глечик зливала недопите какао, вкидала туди ж шматочки хліба, потім передавала сестрі Оришці. Та господиня довідалася про це і все зібране полетіло у помийницю.

Лікар-дієтолог Бокалейников А. А. та його дружина були ситі, вони не вірили, що хтось голодує. Голоду для них не було. Для них були труднощі росту. Але від цих труднощів росту пухли і помирали не вони, а селяни.

**Федоренко Федір Федорович,
ветеран війни і праці (м. Миргород)**

*На фото: Федір Федорович
Федоренко*

Мама лежала долі на рядні, ходить уже не могла. Вона сказала мені: «Синочку Федю, я незабаром помру, ти старшенький, бери своїх братиків іди з ними на базар, десь якусь знайдете крихту».

Одного разу, коли ми поверталися додому, нас зустріла якась тітка і каже: «Ідіть отак прямо цією вулицею, недалеко стоїть великий цегляний будинок (раніше у ньому була пекарня), там дають дітям раз на день їсти». Ми пішли. Біля будинку було багато дітей.

В черзі я загубив Петю і Ваню.

На другий чи третій день вони прийшли додому. Останній раз ми бачилися біля помираючої мами. Згодом брати пішли. Імовірно все, вони подалися до притулку. Незабаром мама померла і я залишився сиротою на все життя. Як стверджує донька Федора Федоровича, Ольга Федорівна: «Батько вважав, що його брати - Федоренко Петро Федорович, 1926 р.н., і Федоренко Іван Федорович, 1928 р.н., померли саме в притулку на вулиці Єрківській, 23 (нині 31)».

М. Марченко, ветеран партії і праці (с. Обухівка)

Настав 1932 рік. Із села вивозили все, що можна було їсти. З ініціативи районних керівників: секретаря райкому партії Гришкана, голови райвиконкому Журливого, прокурора Каца,

в кожному селі організували «буксирні» бригади, які ходили з довгими металевими штирями і кололи землю у дворах, шукаючи захований хліб. Помилування при таких обшуках не жди - забирали все, навіть печені коржі в хатах.

Голод все більше огортав населення Обухівки і навколишніх сіл. З'явилися «ходоки», «мінйали», злодії. Люди ходили в поле збирати гнилу картоплю і все, що можна ще з'їсти.

Улітку 1933 р. голодомор повністю охопив села Миргородщини. Двори заросли бур'янами, на вулицях, у канавах лежали трупи. Ховати їх ніхто не збирався. Люди ходили пухлі, на ходу падали, помирали. Батьки відвозили дітей у міста, кидали там з надією, що хто-небудь візьме дитину і вона виживе...

Мати зняла із шиї золотий хрестик і послала мене в Миргород у «Торгсин». Два добре вгодовані дядьки схопили хрестик, у торбу щось насипали, кинули на ваги і віддали мені: «Йди!» ... Я пішов на залізничний вокзал. На пероні людно. Стоїть поїзд. З вагонів виносять мертвих людей. Кладуть на вози і кудись відвозять...

Д. Шупик (завідувач сільського краєзнавчого музею, с. Попівка)

Місцеві активісти під час колективізації застосовували незаконні репресії, допускали перекручування фактів. Так серед зими виселили прямо на схил яру, який знаходився за 2 км від села, сім'ї Тараса Киченка, Прокопа Киченка, Степана Лічного, Гната Фененка. Безпідставно виселели в Архангельську область родини Йосипа Киченка, Івана Гала, Хоми Буряка, Прокопа Курила, Митрофана Бойка, Остапа Зінченка, Андрія Гришка та багато інших.

Герасименко О. Я. (краєзнавець, м. Миргород)

Старожили Вовнянки згадують: привезуть, було до сільради газету-пересувку «Дайош колективізацію!». Зберуть тих, хто

вагається до колгоспу вступати і агітують: «Що, підкуркульники нещасні, колективізацію думаєте пересидіти? Не вдасться!»

Закаблук М. І.

(колишній вчитель школи № 4, м. Миргород)

У Личанському дитпритулку гинуло багато дітей. Якось старшому братові дали наряд зі Стаднлянської сільської ради - поїхати до дитбудинку. Поїхав з ним і я. Там кілька дебелих хлопців накидали у наш віз мертвих дітей, а ми мусили відвозити їх у братську могилу. Знаходилась вона біля старої лікарні на цвинтарі навпроти вулиці Фрунзе (тепер Козацька) і являла собою просто чималу яму.

Гузь Іван Іванович

(інвалід Другої світової війни, с. Шахворостівка)

Ми вчотирьох із сусідськими хлопцями навесні 1933 року вирішили сходити на ріку Хорол, наловити моллюсків. На околиці Миргорода помітили велику яму, куди з воза скидали мертвих людей. Вирішили подивитись ближче. Дотепер перед очима стоїть страшна картина: в ямі мертві люди, серед них - живий хлопчик, років 11. Він помітив нас і кволим голосом попросив, щоб його витягли з ями. Взявши один одного за руки ми допомогли йому вибратись. Поділились з ним моллюсками, але через деякий час він помер у нас на очах, корчачись від болю.

Від того страхіття ми тікали аж до самісінького села...

Білоус Микола Антонович (завідувач музею, с. Петрівці)

Я з товаришами йшов до школи. Навпроти йшла бабуся. Поточилася і впала. Ми біля неї поклали шматочок хліба. Та було пізно. Вона померла. Того ж дня її відвезли на кладовище. Що за людина, звідки родом, куди йшла? Так і не знаємо.

Біля тину лежить Килина-жебракка. Підбирач померлих Макар Пилипенко побачив її та й скинув на воза. А вона

озивається: «Я ще жива». «Однак до вечора помре», - сказав він напарнику та й поїхали...

**Коломієць Ганна Петрівна
(колишній хутір Коломійців):**

На хуторі було 26 дворів. Дві родини розкуркулили - Коломійця Никифора та Даценка Харитона. У кожного сім'я із 6-ти осіб.

Мій батько, Коломієць Петро Федорович, був колгоспником, але з колгоспу його вигнали за те, що хлібоздачі не виконав. Приїхали «буксири», все майно описали і забрали. Потім, його продали на торгах. Наша сім'я опинилася перед страхом голодної смерті.

...Голод забрав чимало хуторян: родина Ричаків (5 чол.) загинула повністю. Коломієць Матвій повертався додому, та не дійшов - помер на дорозі.

Хутір Даценків (8-9 дворів). Всіх розкуркулили і вивезли не відомо куди. Хати пізніше зруйнували, все розгорнули, садки вирубали. Одна хата залишилася.

**Чепіжний Іван Юхимович, 1910 р.н.,
(вчитель Миргородської семирічної школи №6)**

1933 року я вчителював у Миргородській семирічній школі №6. Улітку при школі організували дитячий майданчик. Колгосп дав школі центнер жита і 60 кілограмів гречаної крупи. Все це на сорок п'ять дітей. Раз на день давали їсти, та й то лише суп. Діти так ослабли, що їм постійно хотілося спати. Саме тут я вперше в житті побачив, як помирає дитина. Хлопчик біг на майданчик, аби поїсти, і впав. Коли я підбіг до нього і хотів підняти з землі, зрозумів, що він мертвий. Це був син члена ЦВК України Рибалки Якова Степановича, в якого була дуже велика сім'я. На сесії, з якої він нещодавно повернувся, стояло питання про колгоспи і голосували чи пора проводити колективізацію, чи ще рано. Він проголосував проти і не встиг

повернутися додому, як у його хаті влаштували обшук. Забрали все до нитки й позбавили депутатства. Невдовзі Яків Степанович помер. Помер також і ще один з його синів.

Коли почався навчальний рік, то діти на уроках сиділи сонні. Знань від них ми й не вимагали. Кожного дня по два-три учні в школу не з'являлись. На той час заборонялось писати, що дитина померла - робили позначку, що учень вибув. Мабуть, ці звіти надходили у відповідні органи. Серед померлих дітей були і мої родичі - Миля Рибалко і Михайло. Сім'ю їхню чомусь зробили куркульською. Мабуть тому, що вони хату перекрили бляхою.

А ще я ніколи не забуду, як я повертався з партійним уповноваженим зі школи, а назустріч якийсь чоловік, ледве ногами переступав. Уповноважений, знахабнілим тоном крикнув йому: «Куди плуганиш, куркуляко?»

Пазинич Іван Миколайович

*На фото: Іван Миколайович
Пазинич*

Мої спогади базуються на розповідях матері та дядька.

Мій прадід з козацького роду із с. Зубівки. Там він і одружився з козачкою, в якій був козацький наділ.

У мого діда, Пазинича Гаврила Івановича, було ще два брати - Іван та Роман. Роман забрав свій наділ (1/3) і господарював на ньому. Іван же свій наділ (1/3) віддав моєму дідові, а сам подався до міста. Тобто, за тими мірками, мій дід володів значною земельною площею.

Моя розповідь торкнеться трагічних подій, які відбувались в Миргородському повіті під час колективізації та встановлення радянської влади. Зокрема, я розповім про Бакумівку, де народився і де жила моя сім'я.

Проводячи колективізацію, бакумівські комуністи-активісти

вирішили діяти нелюдськими методами. Одного дня вони зібралися у «зборні» (сільській раді). Там взяли коня, а у мого діда позичили сани. Ці комуністи-активісти добряче підпили, а ввечері вся ця ватага під'їхала до садиби Ковтунів. Ковтуни мешкали там, де нині знаходиться контора колгоспу і яка до цього часу називається Ковтунівщина.

Під'їхавши до хати Ковтунів, активісти зайшли до будинку. Всю родину зігнали в одну кімнату, а потім по одному почали виводити в сусідню. Там членів сім'ї заставляли ставати на коліна, бити поклони і давати клятву, що в хаті немає золота. Коли люди ставали бити поклони, їм на шию накидали удавки і так знищили всю родину. Тіла загорнули в ряднини і завантажили на сани. Потім вся група поїхала на Крячунівщину (де був маєток Смагіних), на річку Хорол. Там прорубали ополонку і повкидали трупи в річку.

У той час, коли сім'ю Ковтунів знищували і вкидали в річку, за ними слідував Василь Діденко (сільське прізвище Коза). Через день-два, коли односельці почали турбуватися, куди подівалася сім'я Ковтунів, Василь дав вказівку, що необхідно шукати їхні трупи в Хоролі. Там їх потім і знайшли рибалки. Трупи повитягали і поховали всім селом.

Того ж дня, ця група комуністів-активістів поїхала до Хомутця, де продовжила вчиняти розправи.

Серед учасників цього акту вандалізму мені відомий лише один: це двоюрідний брат моєї матері Ігор Наріжний. Він же говорив моїй матері: «Піди, Палажко, на ніч з дому, то ми зробимо Пазиничам (тобто моїй родині) те саме, що й Ковтунам.»

Не можу пробачити комуністам і того, що зробили з моїм дідом. Коли вони готувались до розправи над сім'єю Ковтунів, то, як я зазначав, позичили у мого діда сани. При розслідуванні цього випадку слідчий брав свідчення по справі і в мого діда.

Після цього мого діда викликали до «зборні» (сільради) і побили амбарним замком. Дід тиждень пролежав удома і

помер. У побитті діда та акції по знищенню сім'ї Ковтунів, імовірно, брав участь і Петро Бацман.

Після смерті діда нас почали розкуркулювати.

Як я вже говорив, брат мого діда мешкав у Миргороді і був у добрих стосунках з миргородською партноменклатурою. Коли розпочався процес розкуркулювання моя мати декілька разів їздила до діда Івана і просила допомогти, щоб нас не розкуркулювали. Голова районної ради Нехворосний та його замісник Легейда, як тодішня керівна верхівка Миргородщини, декілька разів звертались до бакумівських комуністів із відповідними дзвінками, але і це не допомогло.

Узимку 1931 р. до хати прийшли комуністи-активісти і повідомили, що нас розкуркулили і необхідно залишити хату.

Уповноважений зняв з крючка колиску, в якій лежав двомісячний я, виніс на вулицю на 30-ти градусний мороз. Потім вигнали й інших членів сім'ї. Жити нам доводилось у різних добрих людей. Добре, що такі були.

До цього часу не можу зрозуміти, за що людей, які самі тяжко працювали, зіп'яли хату, серед лютої зими вигнали на вулицю помирати.

1937 року мого батька, Пазинича Миколу Гавриловича, арештували. З Бакумівки батька повезли в Комишню, де й відбувся суд. Звинувачували за ст. 58: агітація проти радянської влади. Щодень його били, примушували визнати провину. За рішенням «трійки» батько отримав 10 років таборів. Покарання відбував у м. Біробіджан Хабаровського краю і повернувся аж у 1947 р.

Наступні мої спогади базуються на розповідях мого дядька та матері про діяльність партизанського загону в Обухівці у часи Великої Вітчизняної Війни.

На початку війни, коли фронт підійшов до Миргородщини, за В. Обухівкою був організований табір партизанського загону. В лісі була зроблена база: землянки, склади продуктів харчування та зброя. Після окупації Миргородського району усі члени

партизанського загону сховалась на цій базі. Німці дізналися про неї, вирішили знищити. Для цього з декількох районів зібрали поліцаїв.

У цій ситуації деякі члени загону вчинили не зовсім порядно, якщо не сказати більше. Наприклад, єврей Чортюк вірогідно Чортюк Яків Юдович (*Примітка Андрія Фесенка*), який був членом загону, пішов до командира Іващенко і на колінах, під приводом того що хворий, просив дозволу покинути загін. Також він просив у Іващенко пропуск, завірений підписом та печаткою. Іващенко дозвіл дав. Більше того, Чортюку дозволили виїхати із оточення на автомобілі «емка», який був захований партизанами в лісі. Таким чином, разом з водієм, а ним був чоловік моєї тітки Михайло Коноваленко (до війни - водій міліції), Чортюку вдалося втекти. Хто б що не говорив, а тоді ще можна було вийти з оточення через коридор Зіньків-Харків. На автомобілі Чортюк з моїм дядьком приїхали в Харків, і вже там їх дороги розійшлися. Чортюк поїхав поїздом до своєї сім'ї в Середню Азію, а Коноваленко пристав до військової частини і воював до 1943р.

Про Чортюка мені розповідав і Владислав Деркач (1929 р.н.). Він говорив, що зустрів Чортюка, переодягненого в жіночий одяг в поїзді. Як мені відомо, Чортюк після війни працював у заготзерні, потім, нібито сидів за недостачу, потім працював у міськторзі. До війни він був уповноваженим.

Із розповідей моїх матері та батька, я дещо знаю про долю партійних активістів Миргородщини. Нехворосний, наприклад, був ректором Харківського університету. Згодом він став ворогом народу. В 30-х роках його судили, але на суді він помер від розриву серця.

Про встановлення радянської влади в Миргородському повіті мій батько розповідав мені, таке: коли були збори (вірогідно, мова йде про перший з'їзд Рад Миргородського повіту, який відбувся 4 лютого 1919 р. в приміщенні художньо-промислової школи ім. М. В. Гоголя - (*Примітка А.Ф.*) по

встановленню радянської влади, то голова райвиконкому Г. П. Радченко бігав по сцені з маузером і примушував голосувати за радянську владу.

*Записав директор миргородського краєзнавчого музею
Фесенко Андрій Михайлович*

Корсунський Григорій Костянтинович

*На фото:
Григорій Костянтинович
Корсунський*

1930 року під час масової колективізації ми мешкали по вулиці Великій Приліпці у крайній хаті біля Личанського цвинтаря, на толоці (майдан, на якому велись торги кінями, великою і малою рогатою худобою). Жили, не бідували, дідусь Тимофій ще був при здоров'ї, мав велике господарство: була конячина і віл, корова, кілька десятин землі. В той час сім'я складалась з господаря діда Тимофія, батька Корсунського Костянтина Тимофійовича, матері Корсунської (Сокур) Марії Іванівни і нас, дітвори: Марії, 1918 р.н., Олексія, 1921 р.н. і близнюків Миколи і Григорія, 1928 р.н.

Восени 1930 року до нашої оселі завітали активісти, серед них колишній кавалерист, учасник громадянської війни Іщенко Яків Тихонович. На той час він володів пекарнею, що знаходилась по вулиці Сорочинській у напівпідвалі (територія нинішньої пошти). Активісти «розкуркулили» нашу сім'ю, описали все майно і господарство. Вигнали з хати, залишивши голих і босих. Довелось поневірятись по чужих хатах. Так розпочався для нашої сім'ї голодний мор, особливо відчутний для нас з Миколою - дворічних дітлахів. А у дідівській хаті оселився Іщенко Я. Т. і проживав там до вересня 1941 року.

Голодомор 1932-1933 років забрав життя у наших мами і дідуся. Вдруге батько одружився перед війною, і з вересня 1941

року до визволення Миргорода від окупантів ми проживали в рідній дідівській хаті, де й народилась наша молодша сестра Галина (1942 р.).

Із визволенням Миргорода Іщенко Я. Т. знову вигнав нас із рідної хати, тепер вже назавжди.

У 1943 році батько віддав мене і Миколу на навчання до чоботарів, артіль яких знаходилась по вулиці Ломаній, що на Личанці. Навчалися ми у хаті Поляків, у кравця Сидоренка Івана Ілліча.

Під час третього голодомору взимку 1947 року ми з Миколою виїхали до Західної України, щоб заробити для пухлої від недоїдання сім'ї харчі. Заходимо на подвір'я і запитуємо чи є драна взувачка - полатаємо. Багато людей із задоволенням сприймали нашу допомогу і давали харчі. Насушили ми сухарів і подались до Білорусії за бульбою. Запам'яталось, як у одній сім'ї працювали більше двох тижнів. Відремонтували всю взувачку, підлатали дах на хаті, побудували саж. Обвішані торбами і двома мішками різних пожитків, повернулись до Миргорода. Дякували долі, що всі рідні хоча й були пухлі, але ще рухались. Часто ми з Миколою згадували наше «щасливе» дитинство.

Зі слів матері згадує Дяченко Борис Дмитрович

Моя мати, Дяченко (Сіренко) Ганна Василівна, народилась у 1924 році на хуторі Гаюн-Пащевський, місцевість Вітряна Долина, нині село Зелений Кут. Її сім'ю в 17 душ, з яких 10 малолітніх дітей, вважали куркульською, оскільки сім'я була спроможна утримувати господарство, а значить прогородувати своїх дітей незалежно від держави.

Зимом 1933 року братів і сестер матері, їхніх дітей, а також батьків під конвоєм вивезли у Миргород. Завантажили у вагони (так звані «скотовози») і повезли у напрямку Москви. У Белгородській області висадили у безлюдному селі, огороженому колючим дротом, жителів якого переселили на

Україну, в Крим. Це був справжній концтабір. Спочатку жителі сусідніх сіл приносили “куюти” - замотані у тряпку продукти, та охорона заборонила підгодовувати хохлів. Першими почали помирати наймолодші, а потім дійшла черга і до старших. Моя бабуся зняла з себе теплий платок і віддала моїй мамі. А старшій сестрі Марії наказала: “Тікайте звідси на Україну. Можливо, добрі люди допоможуть вам добратися до Миргорода”. Після довгих днів поневірянь дівчата ранньої весни добрались до Миргорода, де й потрапили в зуби НКВСників. За советськими законами їх потрібно було повернути до концтабору, а тих, кому виповнилось 14 років, розстріляти. Марії вже йшов 15-й рік, та доля змилювалась і її відправили на будівництво донецьких шахт. Мою маму, Ганну Василівну, відправили до Миргородського табору-притулку. Табір був обнесений колючим дротом і дуже нагадував російський концтабір, з якого вона втекла. Спочатку раз на день давали баланду, невідомо з чого зварену, і маленький сухарик, а потім перестали годувати взагалі. Мама подружилась з сусідом по «ліжку на соломі». Від голоду він уже не міг ходити, але порадив мамі, як втекти. Коли хлопця рано вранці ще живого винесли на воза і НКВСники одержували наряд, куди везти трупи, мама вискочила на подвір'я, залізла на воза і лягла прямисінько на трупи дітей. Добре, що ніхто цього не бачив.

Ранньої весни її батько втік з російського концтабору. Добрався до Миргорода і, як тесля, влаштувався в артіль по ремонту дахів. Мама блукала по Миргороду, допоки не потрапила на Сорочинську вулицю, де її батько ремонтував дах. Один з робітників хотів пожартувати з батька: “А дивись, Василю, це не твоя донька йде по вулиці?” Батько впізнав свою Ганнусю. В той же день він відвів доньку на Ляхнів хутір, де влаштував доглядати за малими дітьми, а сам повернувся до Миргорода. Та недовгим було їхнє щастя: НКВСники виявили батька, вислали в місто Читу, де за організацію повстання в таборі, розстріляли. Не маючи даху над головою, мати була

наймичкою до самого 1941 року: виконувала найтяжчу роботу, щоб заробити на хліб. Восени 1942 року її забрали на примусові роботи до фашистської Німеччини. Через рік, за антифашистську пропаганду вона, потрапила до концтабору, з якого втекла під час бомбардування.

Часто мати говорила: “За життя я тричі втікала від смерті. У мене велика жага до життя.”

Джунь (Бутенко) Марія Петрівна, 1917 р.н.

*На фото: Марія Петрівна Джунь
(Бутенко) (1917 р.н.)*

Сім'ю Бутенків, що жили в Бакумівці на кутку Коротівка, в 1921 році вигнали з рідної хати як таких, що не підтримували Радянський лад.

Довелося сім'ї перебиратися на хутір Джуня, що розташувався поблизу парку Трудолюб, до бабусі Бакумки.

У батька, Бутенка Петра Івановича, на час колективізації було четверо дітей: Василь, 1912 р.н., Марія, 1917 р.н., Анастасія, 1921 р.н. і Дуся, 1924 р.н. У 1930 році рішенням Стаднрянської сільської ради хату, клуню і саж «куркулів» Бутенків розібрали і передали колгоспу «Країна Рад». Залишилась повітка, яку Петро Іванович переніс на вулицю Єрківську 27, де почав будувати нову хату. Та не довелось Бутенкам пожити в новій хаті. За невиконання плану по хлібоздачі і виявлені лишки зерна (клунок пшона) зимою 1933 року Бутенка П. І. репресували. Господарство забрали до колгоспу, а в хату поселили заядлого активіста Кандьора Антона, який до цього часу проживав по вулиці Колгоспній. Після поневіряння по чужих хатах тяжко занедужала наша мама. Помираючи, звеліла, старшим дітям піти в найми заробляти кусок хліба, Настю і Дусю віддати у притулок по вулиці

Єрківській 23.

На початку літа 1933 року в таборі для дітей-«куркулів» померли сестри: Бутенки Анастасія і Євдокія.

Правосуд Василь Миколайович (с. Гаркушинці)

На фото:

*Василь Миколайович Правосуд (1923 р.н.)
разом з дружиною Олександрою Яківною
Правосуд (1923 р.н.)*

Колись батько мені розповідав, як ще до Японської війни був голод через засуху і цар допомагав людям. А у нас оті царі й поморили людей.

У 1932-1933 роках зерно в землю висипали, а НКВСники не дали нам і в торбиночку набрати.

Все забрали активісти. Все повитягали.

До нас активіст Козленко Василь Варфоломійович приходив і з ним ще Криворотько якийсь з Миргорода та побачили трохи в банці гречки стояло. «Буде на раз на гречаники», - сказали і забрали. Забрали віз і кобилу. Пшениці треба було здати стільки, скільки є десятин землі, інакше 700 крб, по квитанції сплачуї.

Жорна ми ховали то в дядька Кіндрата, то в Пилипенка, то на толоці, щоб не розбили. Мені тоді дев'ять років було, коли з одним хлопцем з Гаряжиного хутора біля цегельного заводу побачили як в сараї, де цеглу складали, привезли зерно. Ми поскидали сорочки, думали визбираємо те, що попадає. Підійшли ближче, а там зерно в сараї нікуди зсипати, так його прямо в яму висипали. А потім пригнали трактор і глиною давай присипати. НКВСники, побачили нас та й стріляти почали. Ото ще й таке було.

У 1933 році батьки двох пухлих жінок з Устивиці врятували. Вони у нас три місяці жили. Прощаючись, говорили:

«Молитимемося за вас довіку». Одна ще в 1936-му приїжджала до нас, а друга таки померла.

Рятувала риба та шолуха, до Кибинець ходили по маляс.

Ми всі спаслися, бо батько у сніг на толоці закопав один мішок пшениці, півмішка ячменю та мішок проса.

До цього часу, пам'ятаю, шолушаники – розмелемо шолуху, дамо водички чи там ще чогось та й їмо. А кукурудзяні качани в ступі розбивали, середину з соняшничиння виїдали, а з макухи юшку зварити можна.

Вночі під стріхою горобців шукали.

На нашому кутку померли Єгор і Олексій Правосуди.

У Виборщиків двоє молодих умерло. І діти мерли, і старі, і молоді. А вже прийдешніх, то й не порахувать. Ідуть повз село, або в село зайдуть, то всюди лежать мертві.

Засвідчила дружина Василя Миколайовича - Олександра Яківна, 1923 р.н.

Довго говорила, як Балаїв Яшко у колбусі танцював п'ятий у краденому кожусі і приспівував щось отаке: «Виконаємо п'ятирічку в синьому кожусі».

У Гарбузових знайшли активісти зерно під сіном закопане, то Шабатько і Богиня, забрали усе і через них голодувало трое дорослих і трое дітей. Дід і хлопчик померли. Водички все просили.

Пам'ятаю, як Дворник, голова колгоспу, застрелив Барашка, це ж по вуличному, а так його звали Вовк Михайло Петрович. А застрелив тому, що Барашок зі своєю ватагою крав зерно з ратникової комори через дірки в стіні. З ним бешкетував Бойко Іван, Кольва Григорій, Герасименко.

Зерно мати сховали у запічку: вирили величеньку яму, туди засипали зерно, дошками заклали і замазали. Я про це дізналась пізніше, коли побачила, що мати частенько піч змазує. Забирали зерно і харчі активісти Балаїв Яшко, Коваленко і Федоренко, Вовк Дем'ян, Сліпченко Петро.

Пам'ятаю, як Шабатька Саньку та Корпана Івана посадили

за колоски. Ще у 1947-1948 роках посадили дванадцятьох осіб.

Навесні 1933 року прибилася до нас одна жінка з Мелюшок - Марійка. Пухла вже була. Мати її нагодувала - оклигала трохи. Після голодовки вона батька в церкві побачила та дякувала йому, що врятували її.

Макуха (Сухозад) Ганна Гаврилівна, 1930р.н. (с. Остапівка)

Навесні 1933 року в нашій сім'ї з 12 дітей голод забрав чотирьох, а також бабусю, дідуся і маму. Тато повернувся із заробітків наприкінці травня, привіз сухарі, крупи. Тільки завдяки цим харчам ми дожили до нового врожаю.

Наш сусід, Окружко Денис, навесні 1933 року, коли був вже пухлим, зарізав свого сина. У цей час зайшла до нього дружина брата, Окружко Лукія, а він чинить сина і варить холодець. Поки приїхала із заробітків Денисова дружина Марія, не стало і другого сина. Денис пояснив, що вони померли. Марія після почутого втекла назавжди до Молдавії.

Рябко Ганна Степанівна і Любченко Софія Степанівна (с. Савинці)

Ми добре пам'ятаємо, як почався голод у селі. Люди падали, як мухи. І ми голодували, і кричали, плачучи: «Мамо, мамо, в нас уже кишки плачуть, не тільки ми». А мати ходить та каже: «А що я дам? Беріть мої руки і гризіть». Дід і батько ходили пухлі. Батько казав: «Ганнусю, я помру, а ти дай Богові слово, що хоч ви залишитесь живі».

У нас були бик та корова нас розкуркулили, але з хати не виселили і корову залишили.

Уночі до нас прийшли красти корову. Уже вивели з сараю, але наш дід, Рябко Іван Лахтійович, побачив це і встиг кинути одного з крадіїв об мерзлу землю. А в іншого був ніж і він почав діда бить. Корову все таки не забрали.

Була активістка, така завзята. Ходила по хатах. Люди зерно в піч сховають чи в стріху всунуть - все одно знаходила.

Нас у 1929 –му році змусили йти до колгоспу. Материн брат та його дружина, Уляна, не хотіли йти в колгосп так активісти вигнали їх серед зими на сніг разом з дітьми! А Дмитерки, сусіди, купили нашу хату, а нас виселили. Довелось зимувати в чужій хаті.

Сусідському хлопчику Валькові було років сім. Буває прибіжить до нас та й каже: «Дайте мені хоч що небудь з'їсти». А в нас корова була, тільки пізньої осені отелилася. А то б не було, що їсти.

У селі Кибинцях спиртзавод був - брагу брали.

Я працююла в Миргороді на торфорозробці. Сестра моя, Ганна, збере продукти та й несе мені. Підтримували одна одну.

А брат (1923 р.н.) нарве щавлю й жує. А мати з липи листя нарве, щавлю та качанів натовчем сухих. Оце борошно просіємо, сіллю посипемо - і в піч.

Ящірок їли. По всякому було.

Багато померло. У Кабачків 7 душ померло. У Ставицького Федосія - 5 дітей і він. Померлих хоронили на кладовищі. В сім'ї сусіда було 9 дітей - 8 з них померли. Залишився тільки один хлопчик. Померла ціла родина Підчаських – 4 чоловіки.

Була людодка в нашому селі. Ця Ганна Назаренчиха заманила до себе 4-річного хлопчика. Каже: «Пішли, поіси у мене і переспиш». Баба Хівря бачила, як вона його заводила, а вже чутки були, що вона людей їсть. Зранку почули, що вона його зарізала, наробила котлет та понесла в Панасівну продавать людям. У нашому селі в неї їх ніхто не купляв, бо знали, що людодка. А Єгор Денисенко, як почув про це, одразу сів на коня. Побачив, що Назаренчиха по селу носить котлети, і люди купують чи міняють. Так він її поперед себе батурою до села гнав, із зв'язаними руками. А тоді і її в Полтаву відправили.

Записала: Самохіна Лариса Олександрівна

Бережна Парасковія Іванівна, 1920 р.н. (с. Савинці)

Хліба в нас не було. В горщику квасоля була, та й ту забрали місцеві активісти.

Ховали люди борошно у воду. А мішок намокне, та не промокне далі. У тих, хто був у колгоспі, збіжжя не забирали. Ті, хто працював там отримували по 200 грамів хліба на людину.

Дітвора назбирає торбинку чи скільки там колосків - відберуть. Вони знову збирають, бо їсти хочеться. Принесемо ті колосочки, повіємо, на жорна помелемо і печемо якісь галети. Галушки варили. У нас корова була, то сусідка каже: «Я тобі пополю, а ти мені літр молока». Було таке, що ходили в стани картоплю просить, давали хто 2, хто 5 картоплин. Трохи картоплі, шавлю запаримо, буряка накришемо та й варимо борщ. Хто чим міг підтримували одне одного.

Коней, що пропадали, люди, оббирали, обрізали м'ясо, варили і їли.

У нас випадок був. Жила жінка самотня, вона дуже голодувала. Ходив хлопець безпритульний, вона його погукала, люди побачили, що він не виходив. Пішли шукати, то знайшли вже холодець наварений. Де її поділи, я не знаю.

Записала: Тетерюк Тетяна Олексіївна

Надтока Катерина Василівна, 1926 р.н. (с. Савинці)

Голодомор добре вривався у самісеньке серце. Ввійдеш у хату - і отакої крихітки їстівного нема. У 1932-му голод був, а в 1933 – му ще страшніший.

Нічого не давали. Забирали все.

Мати віднесе молоко, а яке ж воно, як корова у ярмі ходить. А молока 720 л треба вносить позики! Матір заберуть, а там то в пику дають, то в груди б'ють - підписуйся на позикку. А як підписуватися, коли копійки нема де взяти?

Кутугля Антон Петрович був директором школи, на облігації змушував підписуватися, а як ні, то били.

Нічого не можна було приховати - все знаходили, навіть на печі і під піччю. В підпічок мати сховала торбинку якогось зерничка, то одкопали і забрали.

Баба Дебчиха і Ганна Вовчиха ходили по хатах і все їстівне відбирали. Совісті не було в людей. Приходили і самі шукали. Цілий рік ходили активісти по дворах.

У 1933 році і в 1947 році багато людей вимерло. Отак ідеш - лежить під тином дитина, далі ще більшенька...

Коней, що здихали, люди розбирали і їли. А одна сім'я коняк притягли собі, з'їли та й померли від сибірки.

Гопчиха (Ганна Надтонка) дітей своїх різала і їла. Її посадили на підводу, возили між люди, показували, що вона дітей з'їла.

Записала: Тетерюк Тетяна Олексіївна.

**Горбенко (Шапочка) Катерина Пилипівна, 1924 р.н.,
(вчителька СШ №4. Проживала на вул. Ламаній, 28)**

Найстрашніше для людини, говорить Катерина Пилипівна, коли в сім'ї немає чого їсти.

Сім'я наша складалась із п'яти осіб: батька, матері, мене і молодших братів Івана і Дмитра. Прогодувати трьох дітей в 1932-1933 роках батькам було дуже важко. Хліба не мали зовсім, тому пекли блини з просяної шолехи, буряку та з стакану кукурудзяного або житнього борошна по 10 карбованців. А де їх взять, колгосп «Країна Рад» грошима не платив.

Мама працювала в личанському колгоспі «Країна Рад», де годували всього один раз і то, супом, що складався з води і трьох галушок. Вона з'їдала лише одну галушку, а дві інші ділила між дітьми і чоловіком. На щастя, дожили до весни, з'явився: щавель, кропива, лобода. З цих рослин варили смачний суп. Ледве дотримались до часу коли з'являться овочі.

Щоб вижити люди їли собак, котів, щурів, різних птахів, яких вдалось зловити. Всі хотіли вижити, але часто попід тином лежали мертві з протягнутою рукою: просили поїсти, та так і задубіли.

Наші сусіди – Бережні Михайло і Тетяна мали 9 дітей, п'ятеро померли з голоду. Всі вони поховані в дворі «табору для дітей-куркулів» на вул. Єрківській, 23.

Як хотілось допомогти – врятувати хоча б чиєсь життя, та на великий жаль, так не сталось – ми були голодні.

Найстрашніше в житті людини – голодна смерть.

«ЧОРНА ДОШКА» - ТРАГЕДІЯ СІЛ

Більшовицька колективізація і її наслідки – найстрашніший голодомор в історії людства, штучно організований сатаністами, які обрали за свій символ страшну астральну червону зірку.

Своя сільська голода, дотримуючись принципу більшовиків «грабуї награвоване», знищувала добротні господарства, перетворювала на руїни садиби, знекровлювала землю. В цьому шаленстві безкарності та знущання над беззахисними односельцями відкривала перед людьми свою нелюдську подобу.

Правда про українську долю так болісно випалює сумління, що мимоволі відкладав рукопис і починав нервово, ледве не божеволіючи від безсилля і душевної гіркоти, займатися іншою справою, щоб відірватись уявою від жахливих сцен голоду і людського озвіріння.

Украї болісна для нас правда полягає в тому, що саме свої люди - односельці, родичі, творили своїми діями весь отой жах. Звісно з намови комуністичної верхівки. Тільки у Харківській області відомо: у березні - 9; у квітні - 58; у травні - 132; у червні - 221 випадків канібалізму. На будівництві Біломорканалу працювало 325 людоїдів з України: 75 чоловіків і 250 жінок.

За результатами досліджень про голодомор, публікаціями про перепис 1937 року і за «Енциклопедичним довідником Полтавщини», Миргородщина мала такі втрати:

1. Великосорочинська сільська рада - 1200 чол. Згідно зі списками за 2007 рік, відшукані імена всього 62 чол. Через декілька років ми не відшукаємо жодного живого свідка, а значить і імен загиблих.

2. Петрицівська сільська рада - із записів колгоспного діловода Клименка Ф. Ю. у селах Петрівцях, Рибальському, Кузьменковому і хуторах померло 963 чол., за іншими джерелами 270 чол., за списками 2007 року - 83 чол.

3. Остапівська сільська рада - згідно зі списками 2007 року загинуло 220 чол. Є з'їдені.

4. Савинцівська сільська рада - 225 душ, з них декілька з'їдених.

5. Слобідська сільська рада - 400 чол., з них декілька з'їдених.

6. Ярмаківська сільська рада - за свідченням очевидців тільки в селі Єрки із 260 дворів відвезено на кладовище 600 чол. У с. Ярмаки з'їли дитину.

7. Навесні 1933 року на смт. Ромодан убили 12 річну дочку Черевка Панаса, її зварили і з'їли в яру за селищем.

8. Комишнянська сільська рада - у 1926 році за даними Всесоюзного перепису населення налічувалось 7333 чол.; 1939 року на час Всесоюзного перепису проживало 5179 чол. За 13 років населення скоротилось більше ніж на 2000 чол. Є з'їдені.

Тільки за грудень 1932 року в Україні за нездачу хліба репресували 8407 чол. Всі вони загинули в таборах.

За весну 1933 року на Миргородщині померли голодною смертю і пропали безвісти понад 6000 осіб. Більшість із них - діти.

КОМИШНЯНСЬКА СЕЛИЩНА РАДА

Романенко Марія Петрівна, 25.04.1913 р. н.

У нашій родині проживало десять чоловік: батько, мати і восьмеро дітей. Майже вся родина працювала на своїй ниві, в господарстві утримували корову, коня, різну птицю. В період проведення колективізації ходили по дворах активісти і примушували здавати в колгоспи весь реманент, худобу, зерно і насіння. Всі діти дуже хворіли, вижили тільки завдяки тому, що утримували корову. Батько мій, Гузенко Петро Якович, був людиною віруючою, ходив до церкви, а потім тяжко захворів, ніхто його не лікував, так і помер. Працювати всім було тяжко, продуктів харчування майже не було, а якщо і були, то і ті відбирали.

Килимник Тетяна Іванівна, 18.01.1908 р.н.

У тридцятих роках я вже мала власну сім'ю. Діти були маленькі. Працювали ми з чоловіком з раннього ранку до пізньої ночі. Вижили всі завдяки корові. В домогосподарствах дехто мав свої жорна. Можна було змолоти зерно та спекти хліба, але цього зерна люди не мали, бо об'їждчики його забирали. Харчувалися здебільшого листям липи, яке сушили, м'яли та пекли перепічки, схожі на оладки. Особливо в ті часи страждали діти, батьки цілими днями на роботі, а вони сиділи самі попідтинню. Так там і помирили від голоду. У наших сусідів Хоруженків, поки вони прийшли з роботи, померла донька, вони її тихенько і поховали біля свого двору у садку. Діти і дорослі ходили збирати колоски в поле, але і тих не доносили додому, бо дорогою їх відбирали активісти, ще й карали. Люди всі були заклопотані тяжкою працею, горем, яке не минало нікого.

ЗУБІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

Коваленко Клавдія Клімівна, 1913 р.н.

Згадувати про ті роки - ятрить собі душу. Вмирили цілі сім'ї. Багато діток померло від голоду. Уповноважені ходили обгородовані, бо їм і їхнім сім'ям давали пайки. А люди їм непотрібні. Куди вивозили те зерно я не знаю, може, десь воно погнило, попропадало. А розкуркулювали тих, хто мав корову, свиней, десятину чи півдесятини землі. Їх виселяли з хати, все відбирали, виганяли із села.

Так доля спіткала моїх сусідів Степаненків. Вигнали їх із хати. Степаниха просила лишити хоч трішки продуктів. У відповідь почувала, що партквитки дорожчі, ніж діти.

Рили землянки під Полив'яним і там жили. Потім виїхали хто на Донбас, хто куди.

Буряк Віра Олексіївна, 1912 р.н.

Важко було в ті часи. Все вимітали. Ті, хто жив біля берега

ріки, то прикопав якийсь мішок, присипав снігом чи землею, позначку залишив. Вночі піде, відкопає, трішки візьме зерна, перемелює на жорна та і спече якісь оладки. Багато людей загинуло. В колгоспи людей заганяли силою.

Сидоренко Дарія Володимирівна, 1915 р.н.

Прийшли до батька два уповноважені від сільської ради і один чужий. Залізними палицями протикали землю, стіни, гnojарки аби виявити сховане зерно. На наш куток послали уповноважених від сільської ради Федора Сидоренка та Омелька Рака. Полізли в погріб і забрали все, що там було: буряки, картоплю - все під чисту вибрали. Мати вкинула у кишеню декілька картоплин - і ті забрали. А самі жиріли з людського, пики пороз'їдали. Пізніше їх люди убили. Багато горя вони наробили. Сидоренка Федора застрелили з жінкою в їхній хаті. Рак Омелько дуже скоро помер від хвороби шлунка. Напевно, переїв занадто багато людського.

Голод гуляв селом. Пухли, помирали і старі, і малі. То тут, то там на вулицях села ми натрапляли на приметені снігом трупи односельців. Хоронили їх рідні чи сусіди, які ще хоч якось рухалися. Певна річ, без трун.

Тата ми похоронили на кладовищі, за інших - не пам'ятаю. Собачівка майже вся вимерла з голоду, мало хто залишився.

Дві жінки з Єкатеринбурга приїхали до родичів, так казали нам, що це навмисно винищують людей в Україні: Сталін не любить «хахлів».

Кімлик Марія Григорівна, 1918 р.н.

Забирали все. Що у місці лежить і те заберуть. Комсомольці, активісти ходили по хатах.

Найбільше померло людей від голоду у Собачівці та Загадці. Люди їли собак та котів.

На Загадці жила одна сім'я. Було троє маленьких дітей. Так чоловік їх порізав і поїв. Ймовірно, збожеволів від голоду.

Регада Савелій Петрович, 1912 р.н.

Навмисно той голод зробили. Відбирали хліб, вивозили його десь у сховище. Він там увесь і перегнив. І не тільки хліб забирали. Навіть в мисці щось лежатиме і те виллють чи заберуть собі додому. Цінні речі забирали собі, в свої кишені.

Сильне розкуркулення йшло тоді. Та й не куркулі то були, а трудяги, справжні хлібороби. Все наживали вони власноручно важкою працею, своїм потом. Уповноважені були ледарі, бандюги, які працювати не хотіли, а жили накраденим. У них не було ні совісті, ні сорому. Навіть до чужих дітей у них не було ніякого співчуття.

Уже давно немає тих іродів - залишилися лише їхні потомки. А вони завжди в нашій пам'яті залишаться нелюдами.

Які б правителі не були, які б часи не настали, але завжди потрібно лишатися людиною.

ЗУЇВЕЦЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

Дзюба Парасковія Пилипівна, 1918 р.н.

Наша сім'я мала 7 гектарів землі, корову, телицю, теля. Рік видався урожайним, але восени 1932 р. прийшли ударники зі щупами (довгі палиці з металевими гостряками). Обшукали весь двір, забрали корову, телицю, теля, зерно, картоплю і теплий одяг. Взимку сім'я залишилась без продуктів і одягу. Від голоду спочатку померли три брати: Михайло, Василь, Яків, яких поховали в одній могилі. На другу ніч померли батько, мати і наймолодший брат Іван. Могилу із батьками та братом закидала найстарша донька Параска. Після смерті всієї сім'ї 14-річною дівчиною Парасковія Пилипівна виїхала на Донбас, де голод був менш відчутний. Наймичкою була у робітників, це і врятувало її від голодної смерті. Зараз Дзюба Парасковія Пилипівна мешкає в с. Зуївцях у Будинку ветеранів.

Комліченко Тетяна Василівна, 1923 р.н.

У 1933 році Комліченко Василь Іванович був головою

сільської ради. Цього року сільська рада не виконала план хлібоздачі державі. Восени його та голову колгоспу, завгоспа, комірників, бригадирів - всього 20 чоловік заарештували за зрив хлібоздачі. Протягом 21 дня ішов суд. 21 день вони знаходились у в'язниці, яка була на подвір'ї нинішньої старої школи. 21 день рідні приносили їм їсти. Після суду, всіх відправили відбувати покарання в Росію. Найменший термін був 5 років, а найбільший - 12 років таборів. У всіх сім'ях заарештованих ударники провели ревізії. Забирали продукти, худобу, майно, одяг, який здавали у лавку, а потім пропонували викупити його назад. Були також підвищені ставки податку. Дітей із цих родин відправили до дитячого садка, що був відкритий у житловому будинку раніше виселеного «ворога народу».

Голову сільської ради Комліченко В. І. засудили на 8 років. Покарання відбував у Підмосков'ї. В цій в'язниці був охоронником земляк з м. Миргорода, який і привіз записку дружині Мотрі Омельківні і запропонував разом із сином відвідати батька. Але в дорогу Мотря Омельківна поїхала сама. Адміністрація виправного закладу надавала місце роботи і житло після звільнення. Відбувши 3 роки покарання, Комліченко В.І. повернувся в с. Зуївці, де працював в конторі колгоспу.

ЄРКІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

Купенко Марія Макарівна 1912 р.н.

Знаю про голодомор майже все, бо 9 душ в сім'ї були голодні. Вижили завдяки тому, що корова доїлась.

В одному місці новий будинок був і стіна цегляна. Господар придумав: вибрав цеглу, а туди зерно засипав. Вони все одно найшли.

Шукали всяк. І у погребі лазили, і на горища. Де в кого що було - забирали все.

Багато їх ходило, бригада чоловік і по 10. Наші то були, сільські, а уповноважений з району керував ними.

*На фото: Марія Макарівна Купенко
(1912 р.н.)*

Хто робив у колгоспі, тому давали їсти раз на день. У ночвах давали галушки на всю бригаду. Та важко все одно було всім.

У «куркулів» забирали майно, з хат виганяли, вивозили.

Колоски ходили збирати і діти малі, і старі. Лазили всюди, збирали колоски у торбинку.

Спочатку в колгосп ніхто не хотів вступати, а тоді вже побачили, що діватися нікуди, все повіддавали. Батько мій віддав коня, сани, віз, а самі пішли в колгосп. Мусили, щоб вижити.

У 1932-му ще жили люди трохи. Пухлі були.

Восени 1933 року у Єрках сільська рада організувала патронат, який налічував 11 дітей (6 хлопців і 5 дівчат). У патронаті варила дітям їсти.

Записала Самохіна Лариса Олександрівна

Сергієнко Марія Степанівна, 1923 р.н.

*На фото: Марія Степанівна
Сергієнко (1923 р.н.)*

Дідусь лежав уже при смерті, і в головах у нього відер двоє відходів було сховано. Так вони і те забрали, повезли у сільську раду, а воно ж негодне там сам бур'ян. Дідусь помер у березні, бабуся померла в квітні, а батько у червні 1933 р. Я та сестра з матір'ю залишилися самі.

Активісти рили скрізь, шукали зерно. Не знайдуть – ти заховав, батька засудили за те, що хліб не везе. А його ж не було. І купити нема де і ні за що. Засудили його 15 січня 1933 року. Три місяці пробув там батько та й випустили.

У Кибинцях гуральня була, спирт гнали. Туди ходили із глечиками по брагу. Оте й їли.

Ми на хуторі жили. У сусідки троє дітей: хлопець старший та дві дівчини (1924 та 1926 р.н.). Чоловіка засудили: він украв корову. Так вона попросилась, щоб дітей здати до притулку на Личанці біля церкви (м. Миргород). Були дітки там довго. Коли стало жито поспівать, вона жита пом'яла, на жорна змолола. А жорна були в сусіда у погребі, бо їх ховали, щоб не побили. Налагодила хліба, посадила в піч. Прийшла до нас та й хвалиться матері. А мати лежить і не встає вже. А сусідка запропонувала й нас відвезти до притулку. Мати не дала: «Хоч помрем, так усі разом». Повернулася сусідка додому, а з сільради прийшли, витягли хліб із печі та й забрали. Вона пізніше вдруге налагодила. Напекла хліба, пішла в притулок забирати дітей, а їх там нема. Чи померли, чи відвезли куди. Не знайшли дітей. А ми вижили, на бур'яні вижили.

Записала: Самохіна Лариса Олександрівна.

ЯРМАКІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

Шевченко Надія Яківна, 18.09.1914 р.н.

Становлення колгоспу в селі повністю ще не відбулося. Було два, але слабих і нечисельних: «Вільне життя» (голова колгоспу Степанько Олександр Дмитрович) і «Червоний лан» (голова колгоспу Шумейко Юхим Федорович). Поля здебільшого стояли не оброблені, в бур'янах. В селі було більше одноосібників, у яких активісти забрали врожай до зернини.

Основний мор людей в селі відбувся в 1933 році. Майже з кожного двору по два: чотири члени сім'ї відвезено на кладовище.

Микита Салифонтівський їздив попід дворами і відвозив померлих на кладовище. Укладав їх у задалегіть заготовлені ним ями, без трун і обряду. Якщо за день яма не заповнювалась, на другий день довозив. Він уже знав до кого їхати.

У Купенка Самійла була велика сім'я, тільки синів шестеро. Усіх Микита відвіз, а також родини Дяченків, Тимошенків,

Мацька.

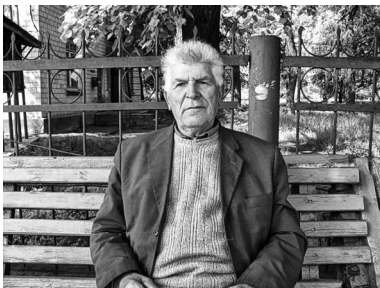
Із 260 дворів відвезено на кладовище понад 600 чоловік. Частина людей пішли з села і не повернулись.

Вживали за рахунок вживання листя та кори дерев, збирали на полях гнилі рештки картоплі, буряка, ходили у Кибинці по відходи спиртзаводу.

Коней та корів порізали й поїли.

Мене від голодної смерті врятував рідний дядько з с. Кибинці, який був їзовим на спиртзаводі. Відділяв від кінського раціону зерно кукурудзи, вівса, проса і давав нам, а ми варили супи і тим жили.

Шовкоплас Микола Петрович, 1922 р.н. (с. Ярмаки)

*На фото: Микола Петрович
Шовкоплас (1922 р.н.)*

Біля комори, де зберігали зерно, чоловіка одного вбили. Він закопав на своїй ниві 2 мішки жита. А навесні вже віз його додому. Перестріли, забрали, все в комору вкинули.

За непокору вивозили людей до Ромодана або в Петрівці. Викидали їх прямо серед степу. У Носенків була горбатенька дівчинка, Косенко Степан виніс її в самій сорочці, посадив на сніг

та й усе.

Бригада налічувала 5, 7 або 10 чоловік. До батькового хрещеника заходили один раз, обібрали, а більше нічого не знайшли, лише в печі стоїть горщечок борщу. Активіст сів, виїв, решту вилив надвір і викинув горщечок.

З померлих пам'ятаю Очкасів, їх розкуркулили. Німу Лукію ще живою закопали. Кажуть: «Вона все одно завтра помре».

Ходив я до школи з Галькою Радченко, троє їх сестер було. То вони середню сестру зарізали і з'їли. А потім десь мати поділася. В ночвах м'ясо знайшли.

Записала Самохіна Лариса Олександрівна

Шовкопляс Тетяна Борисівна, 1930 р.н. (с. Ярмаки)

*На фото: Тетяна Борисівна
Шовкопляс (1930 р.н.)*

У 1933 році у батька було 4 дітей. Дідусь мій, Михайло, помер: все нам, малим, віддавав.

Активісти відбирали в людей зерно і кидали у воду. Гнило все така вказівка була. Бригада оббирала із хат виряджала.

Це все робили активісти: Каленик Федотович, Цапинник, Корній Йосипович, Селезень. Везли все в район.

Я добре пам'ятаю 1947-1948 роки. Не можна було трави нарвати, очерету накосити.

Охороняли сторожі. Серед них були й дуже клятї: Носенко Василь Степанович, Семеренко Микола Каленикович.

Ми їли гичку, спичак рвали в лузі.

Казили: одна жінка в селі, по сільському Стрючка, з'їла свою дочку.

Записала: Самохіна Лариса Олександрівна.

ЖИТТЯ ПРОДОВЖУЄТЬСЯ

Мал. Альтанка, на території колишнього «табору-притулку», нині парку «Сквер Скорботи»

Прошло вже більше 80-ти років від того часу, коли нашу рідну землю плюндрував голодний мор. Радянська влада усіма доступними способами намагалася викреслити з офіційної історії цю криваву сторінку. Багато років правду замовчували. За цей період люди почали забувати подробиці, частково втратився первинний зміст, значення і масштаби цього відвертого геноциду.

Часи змінилися... Закінчилась епоха «червонозоряних» правителів і сьогодні ми маємо можливість називати речі своїми іменами. Настав час говорити правду, якою б страшною вона не була. Тому що голодомор – це велика і

жахлива трагедія і не можна применшувати її масштабів. Так само, як не можна піддавати забуттю історію власного народу.

Ми віримо, що нових голодоморів більше не буде! Ніде і ніколи! Саме для цього нам потрібно берегти пам'ять про жертви, увіковічувати цю пам'ять, як пересторогу для майбутніх поколінь.

Сьогодні, прийшовши на те місце, де колись діяв Личанський табір-притулок, бачимо тут музей, біля нього меморіал «Пам'ять» і «сквер Скорботи». А зовсім поруч, із пагорба відкривається прекрасна панорама річки Хорол, із похиленими до води вербами. Красвид, від якого не можна відвести погляд... Як же дивно інколи поєднуються прекрасна природа із людською трагедією. Як знак перемоги добра над злом.

СЛОВА ПОДЯКИ ЗА СПІВПРАЦЮ

Щира подяка мешканцям мікрорайону Личанки та всього Миргорода, які працювали на будівництві меморіалу та відкритті музею «Голодомору та репресій»

Дякую за допомогу заступнику голови райдержадміністрації Ємцю Андрію Володимировичу і його команді за допомогу у збиранні списків померлих під час голодомору та свідчень очевидців голодомору і репресій.

Над створенням музею голодомору сумлінно працювали колективи:

1. Миргородського комунального житлово-експлуатаційного управління (начальник Марченко Олександр Олексійович).

2. Закритого акціонерного товариства «Миргородшляхбуд» (директор Мелашенко Борис Данилович).

3. Приватного підприємства Ревуцького Володимира Вікторовича.

4. Товариства з обмеженою відповідальністю «Металпрофіль» (директор Стецун Олександр Михайлович).

5. Комунального підприємства «Комбінат благоустрою і озеленення» (директор Поливода Іван Олександрович).

Дякую за допомогу у видавництві книги фермерам Миргородського району Галичу Віктору Анатолійовичу, Чуб Віктору Миколайовичу.

Дякую за допомогу Супруненко Галині Петрівні, Омельченку Миколі Семеновичу, Степашку Ігорю Олександровичу, директору краєзнавчого музею Фесенку Андрію Михайловичу, його заступнику Розсосі Людмилі Олександрівні, Круцику Роману Миколайовичу, голові Товариства «Меморіал» за експозицію «Забуттю не підлягає» - 54 плакати. Випускникам Миргородського керамічного технікуму ім. М. В. Гоголя Рожку Олександровичу, Жуку Григорію Олексійовичу, Королю Дмитру Васильовичу та

фотографу Балацькому Володимиру Петровичу, за оформлення музею.

Всім мешканцям Миргорода та Миргородського району за пошук імен - українців, замучених голодомором.

Особливо вдячний живим дітям табору «для дітей куркулів» Кійко Тетяні Іванівні та Батієнко Вірі Володимирівні за те, що вижили.

Звертаюся до підростаючого покоління: бережіть незалежну Україну, як зіницю ока, щоб ніякий супостат не міг поневолити наш народ!

Дякую всім за допомогу і увагу.

З повагою автор. 2014 рік.

**Фотографії пам'ятних знаків і місць
«Голодомору 1932-1933 роках»
у населених пунктах Миргородщини**

На фото: Будинок на вул. Єрківській , 31 (колишній «табір - притулок»)

На фото: Пам'ятний знак у «Сквері Скорботи» на вул. Єрківській , 31

*На фото: Меморіал «Жива скорботи»,
у м. Миргороді, біля залізничного вокзалу*

На фото: памятный знак у с. Гаркушинцах

На фото: пам'ятний знак у с. Кибинцях

На фото: пам'ятний знак у с. Малих Сорочинцях

На фото: пам'ятний знак у с. Хомуці

На фото: пам'ятний знак у с. Єрках

На фото: пам'ятний знак у с.Попівці

На фото: пам'ятний знак у с. Комишні

Зміст

1. Вступне слово.....	4
2. Я свідчу вам.	6
3. Як і чому виник голодомор.....	10
4. Примусова колективізація на Миргородщині та Полтавщині.....	11
5. Страшні події 32-33-го.....	16
6. Личанський табір-притулок для дітей «куркулів».....	19
7. З історії будинку №31 по вул. Єрківській.....	23
8. Спогади очевидців.....	30
9. «Чорна дошка» - трагедія сіл.....	68
10. Життя продовжується.....	78
11. Слова подяки за співпрацю.....	79
11. Фотографії пам`ятних знаків і місць «Голодомору 1932-1933 роках» у населених пунктах Миргородщини...81	

Джунь
Олександр Прокопович

ЧОРНІ РОКИ
МИРГОРОДЩИНИ

Редактори М. Кузьменко,
А. Герасименко,
Використано ілюстрації І. Кучеровської

Здано в набір ..2014 р.
Підписано в друк ..2014 р.
Формат . Друк офсетний.
Умови друку л. 3.49. Уч. - видд. л. 2.19
Наклад екз. Заказ № .

ТОВ Видавництво «Миргород»
37600, м. Миргород, вул. Кашинського, 21.

ДЖУНЬ

Олександр Прокопович

Народився 30 вересня 1947 року у місті Миргород, у родині козацького нащадка.

Після закінчення школи у 1965 році виїхав до міста Миколаєва, де розпочав трудовий шлях на кораблебудівному заводі ім. Носенка.

З 1966 по 1968 рік проходив військову службу у військах ППО радянської армії.

Після закінчення служби повернувся до міста Миколаєва, де до 1972 року працював електрорварювальником на Чорноморському кораблебудівному заводі.

Переїхавши знову до Миргорода, влаштувався працювати на місцевий арматурний завод.

Паралельно до 1976 року навчався в Українському заочному політехнічному інституті, де здобув професію «устаткування і технологія зварювального виробництва».

З 2009 року і по сьогодні, працює в Миргородському музеї пам'яті жертв голодомору, ініціатором створення якого він сам і виступив.

У 2013 році став переможцем загальноміського рейтингу «Людина року» в номінації «Активна громадська діяльність».

Одружений. Має двох доньок та виховує двох онуків.

